

**THUTHUNG THAR HRILFI-
ANA**

GALATIA

Ziaktu

Rev. S.C. Lala Hranghol, B.D., M.Th.

Published
by
The Literature & Publication Board,
Tangram Presbytery.
Haflong - 788819
N.C.Hills, Assam
for
The Tangram Sunday School Union (TSSU)

GALATIA HRILFIANA

Son khatna (Edition) 2007.
Copies - 500
(All right reserved)

Printed
at
The

Rengpaa khan ‘urênghaio’ tiin lungrîl dam takin a koi tâk a ni. Iamnaa a insûng mihai an ni tâk ti inhriat infelna’n ‘Urênghaio’ tiin a tôp tiang chu a hmang. Paula lekhatonhaia hin satvurna chongin a phuta; a mongna tiang khom satvurna chongbâi, ‘Rengpa Jisua Krista lungkhamna kha nin kuang om ri se,’ tiin a lekhaton a khâr ngai a ni.

Amen : ti hih Grik chong a nia. A omzia chu :’ Khaang tak khan hong tung ri se,’ tihna a ni. Namindetna a nia, “A dik e,” “Ni ri se,” “A ni ngêt,” tihna khom a ni. A kêra chu, “A ni thei,” “Ni ta ri se,” ti khomin an hmang.

A SÛNGA THU OMHAI (CONTENTS)

	Phêk
Insuatu Board Thuma	i
Ziaktu Thuma	ii
Chongbâi lamtôihai (Abbreviations)	iii
I. Thumahruai	1
II. Bung 1	7
III. Bung 2	17
IV. Bung 3	27
V Bung 4	37
VI. Bung 5	50

Israel tak, Israel thar chu an ni ti hih Paula ngaidân a ni (Rom. 2:28f; 9:6-8; Gal. 3:29; Fil. 3:3). Israel thar, Kristian Koiindanghai tia hin Judahai le Jentailhai a huam zit a ni. Petera'n Kristian Koiindanghai chungchâng thu a hrila, “Nangni chu nam inthang, Rengpa Ochai, nam irthiang, Pathian ta bîk nin ni,” (I Pet. 2:9)-ah ti leh khan ar ang mai.

6:17 Atûn ata chu tukhomin nin buai ta no ri se :

Paula Krista tirko a nina hih sen tam takin mânia tirkoa ir-siamchop angin an bea, tirkoa pom nuam mahai. Paula sinthôna le a irchutirna tinrêng inbuai mai ngai Juda irchutirtuhai an oma. Paula thuhiril khom pom loi hrangin mi dang an hrilhai ngaia. Tirko a nina hih Pathian inkung bîk a nih ti hâi takin a hril ngama. A thu hril Thurchi Sa thutak hih Pathian ata dong a ni sikin tute'n nin buai ta no ri sehai tiin hâi taka a hrilna a ni.

Ki taksaa ser omhai hi Krista suak ni irsinsiana a ni :

Paula hi Krista mi a nina tak chu a taksa ngeia irsinsiana a om ti an hriattir a ni. Irsinsiana ti hih Grik chongin *stigmata* a ni. Tianlai Jentailhai (Grikhai le Romhai) laia an sal le an suakhai chu a neitu irhmingin irsinsiana an tho ngaia; a bîkin an mikuara inver pe mani, an michala ser omna hrangin thîr inlingin an inbel pe ngai. Khaanga a taksaa ser irsinsiana om tak chu mi tinin sal mani, suak mani an nih ti inhriat thei zel an ni. Juda namhaiin sertan chu Juda mi irsinsiana'n an hmang ngai. Khaang khan Paula khom Krista suak, Krista mi a nina sikin a tuanga; a Neitu Jisua irsinsiana a taksa pân ser tam tak a om (II Kor. 11:23-25; Tir. 14:14-19). Krista suak a ni sika a tuang chu - Galatia ram sim tiang Lustra kua dâia lungin an dênga, lunga an dêngna pân ser chu a taksaa a oma. Krista sika Paula chu Judahaiin voi sômthum voi ku kuak chum ringa an zêma, Romhaiin voithum an zêma, voikhat lungin an dêng (II Kor. 11:24ff.). Khakhêla Paula chu Krista Irtha irsinsiain a oma. Irtha irsinsiana pên lam le sêng lam tiang a neia. Paula'n hianga dengtheina a ituangnahai, Judahaiin an demna le an inbuaina tinrêng hai, Jisua Krista zâra zit a nih ti an hriat sikin, 'Jisua Krista irsinsiana' ki pên tiin a hril.

6:18 Urênghaio, ei Rengpa Jisua Krista lungkhamna kha nin

6:14 Kha Kros-a khan rammual hi ki ta hrangin hembe a nia, kei khom rammual ta hrangin hembe ki ni :

Hembe ti chu thi tâk, ite hmang thei ta loi tihna a ni. Paula'n hembe thu voi tam tak a hril (Gal. 2:20; 3:1; 5:24; cf. I Kor. 1:23; 2:2; II Kor. 13:4). Hitaka rammual ti hih taksa irzukna soal rông kâi nun hrilna a ni. Rammual inlalna, inhoina, soalna rêng rêng hi Paula ta hrangin chu thi ang an ni. Jisua Krista Kros sikin taksa nun soalna hih Paula ta hrangin thi ang a nia, a ta hrangin ite omzia zel nei ta maka; a takpum hringnun khom rammual ta hrangin mithi ang mai a nia, hmang thei ta loi hrangin a om tâk tihna a ni. Mithi hin rammual nina le taksa soalhai ite a tho thei ta no angin; Paula hin Krista Kros sinthothainain itinrêng a hembe (thisan) zit tâk a ni.

6:15 Miin ser an itan le tan loi ite poimo mah, siamtharna hi a poimo tak chu a ni :

Hitaka siamtharna ti le Kristaa a omin chu thilsiamthar (II Kor. 5:17) ti thu leh hmunkhat a ni. Hi thu hih mihriam nunzia le nina lama a sa ual sika thar hrilna thu hmang a ni. Pathian isiam mihriam masa Adam le Evi kha Eden irhuana soalna sikin porinche takin a oma. Jisua Krista Kros thisenin mi soal nun chu a hong danglama, irtha hringna a pêka, mihriam thar a hong ni tâk a ni. Miin dâna sertan le tan no hih Kristaa irtha hringna thar a nei no'n chu ite ni mah. Mihriam ipoimo tak chu Kristaa om hih a ni, Kristaa om chu thilsiamthar (II Kor. 5:17). Siaminthar nôk theitu chu Pathian Irtha vaih a ni.

6:16 Hi thu zômtu murdi chung a irngeina le zarngaina om ri se, Pathian Israelhai chung a khom :

Hi thu hih irhlet dika inlang chu 'hi dân' (this rule) a ni. Kristaa iamna, Kristaa siamintharna hi Paula'n 'hi thu' tiin a hril. Kristaa oma, siam intharna chang tâk chu 'Krista lungrîl' (I Kor. 2:16) kha a irput tâk a ni. Kha thu zômtuhai chung a vaih khan irngeina le zarngaina a iom hrang a ni. Irngeina le zarngaina (Peace and mercy) ti hih irngeina le inrenna ti khomin irhlet thei a ni. Hitaka irngeina ti hih irtharngamna tihna khom a ni. Krista iamtuhai chung a hin irngeina le irtharngamna om mai hrangin Paula'n satvurna a pêk tâk.

INSUATU BOARD THUMA

Kum 2008 sûnga puihling Sande sikul irchu hranga ei C.H.T. Synod-in a lei iti chu Galatia le Efesi ziak hi a nia. Hi chungchânga hin Rev. S.C.Lala hih zoro irchêp tak ni khom sian, hi Hrilfiana Bu siam hrangin Education Board hin mophurna a ipêk angin sùn zân ti loiin Pathian sintho a nih ti pumin a lei siam suak tâk sikin, a chung a ei lôm tak tak a ni. Hianga mi tinhaiin mâni chonga Pathian Thu tak inhriat theina hranga sinthotu hih ei ram ei tânga hin a nang tak taka, ngûk taka teptuhaiin chu ei Pathian hih hmu'n fel ualna ni ngêt a tih ti iamin takirtâi taka hi lekhabu hih TSSU lekhabu entu Cell-haiin en infel hnungin insua a ni.

Khan, lekhabu siam hih thil olsam ni maka, zoro tam tak tuang-diarna neia hun hmang a nanga. Khannisian, a siamtu hin a zoro hlu neihai inhroi loaia mâni ta a nih tia irziak theia a om sikin lômthu ei insîr sa a ni.

Sd/- Upa. Buangneilian,
Moderator,
Tangram Presbytery.

Sd/- Upa. R.C. Liana,
Secretary,
Tangram Presbytery.

ZIAKTU THUMA

Kum 2008-a puihling Sunde Sikul irchu hrangin Galatia bu le Efesi bu hih C.H.T. Synod-in an thanga. Galatia hrilfiana bu irziak hrangin Tangram Presbytery Education Board-in 2007 kum rêl tiang khan a nin kunga, lôm takin ki pom nâkin a sân ki ngîka, lekha bu irziak hih thil olsam ni maka. Hun irchêp tak kêra hrilfiana bu irziak hrang a ni tâk sikin a sân intak ki tia. Irhnot thil a ni tâk sikin thei dôra hun ôl hmangin ki beia, Pathian changpuina zârin zoi hrâm theiin a om tâk sikin, Pathian chu inpâkin om ri se.

Kristian Education Board tiang ata Sunde Sikul irchulai kaihraina bu le ziaktu kaihraina bu a la siam no sikin Bible hrilfiana bu pângaiia siam a ni. Khan, ei Bible hih chong dang (Hebrai le Grik) rengata English, Hrangkhol chongin irhlet a ni sikin a chongbâi omzia bul inhriat infel hrangin chong dang khom belsa a ni. Literature lama hin a sân ei lan rianga, mâni chonga Grammar bu, Dictionary, etc hai ei la nei no sikin, ei lêngnahai indang angin, ei sentence hmang hai, chongbâi hai, spelling le grammar hmang dânhai ir-ang no, irhmun no khom om ngei a tih iam a om. Khannisian, Hrangkhol Kristian Literature Committee hin Bible, Hlabuhai a lei insua (published) tâka, kha tho dân dungzui angin lekhabuhai chu irziak le siam a ni. A thu tumhai inhriatsuak le mansuak phot hih a poimo ual tak a ni.

Hi lekhabu kir ziak sâng hin ki sintho chanpuihai le ki insûng mihaiin ki sintum an nin hriatpuia, buaipuina danga hun ôl an nin ken ngaia. Bible hrilfiana bu irziak hrang hin hrilfiana (Commentary) bu dang tam tak rôn intam a nanga, ki sintho chanpuihaiin an lekhabuhai an nilei inhmanga. Ki insûng mihai le mi tam tak rual le chim, Koiindang nu le pahaiin an ni chongchauptu ngaia. Hi lekhabu kir ziak zoi hnungin Tangram Education Board le Publication Board-in satakin mophurna a lâk tâk a ni. Hi lekhabu kir ziak sâng hin Pathianin a ni hruai zêl ti kin hriat sikin, ni hruaitu ei Pathian chung a le ni chongchauptu Koiindanga mi tam takhai chung a ki lôm tak tak a ni. Hi Bible hrilfiana bu teptuhai Pathianin satvur ri se.

tharhai chu ser intantir an itum a ni.

16:14 Kei chu ei Rengpa Jisua Krista Kros vaih no chu song hrang dang rêng nei ma ung :

Krista Kros chu Judahai inhriat thiam thei loi a nia, Jentailhai irngaia invêtna a ni; khannisian, Paula 'n Kros chu ar ngaisâng tak taka (I Kor. 1:23) ar songpuina a ni. Paula hi ama mihring nitna thîrin chu irsongpui hrang le irpâkpui hrang tam tak a neia. A lekha thiamna hai, a vârna hai, a suakna le dam sâng khosak irenkolna lama; sakhua thua mi irngaisâng tak Gamaliela kebula seilian, Farisai nâipa a nina sikin song hrang a nei intam a ni. Paula hin Krista Kros a hong inhriat infel tena chu, ngam takin a hrila. Krista Kros thu khan a ngaituana murdi le a hringnun pumpui an danglamtir zit tâk a ni. Khanchu, rammual ihmusit tak, khosâltonga thina le mi sualhai, inruhai thina Kros chu ar sâng takin a be tâk. Rammual roinpuina le inlalnahai mâkin, Krista Kros vaih kha a isong tâk a ni.

Krista Kros irsongpuina omhai :

- 1) Krista Kros chu Kristian sakhua irphutna a nia, Kristian Theology khom 'Krista Kros' thu a ni (I Kor. 1:18).
- 2) Krista Kros chu Thurchi Sa thutak a ni (Gal. 1:11f.).
- 3) Krista Kros tuangna khan Dân thupêk murdi a famirkiptir zit (Gal. 2:17).
- 4) Krista Kros-a khan irdoina an boitira, pumkhatna a siama, Pathian leh irngeina an tungtir (reconciliation) (Efe. 2:16).
- 5) Krista Kros thisen khan soal ngaidamna (Heb. 9:23-28) le felna sintho a ni.
- 6) Krista Kros entu (iamtu) murdi an hring (Joh. 3:14-15).

Paula'n Krista Kros thu khah an hriat infela, a hringnuna

(c) Lekha irziaktu lianhaiin a tôp tiang an irhming an irziak ngaia, hitaka hin ar hming ar ziak mânin inhrol ber bura a irziak ni a ti. Ziaktu tam tak ngaidâna chu Paula hi mit hrisêl nona sika horop inhrola a irziak niin an iam. Paula lekhaton ngei en roh (II Kor. 12:7; Gal. 4:14-15).

Tianlaia lekha irziaktu ulianhaiin Secretary an nei ngaia, lekha irziak an nuamin chu an bâiin an hrila; an secretary-haiin an irziak pehai ngaia, a mong taka an irhming an irziak ngai a ni. Hitaka Paula lekhatona thuhai hi ama thu ngêt a nih ti namindetna'n **'Keima irziak ngei a ni,'** tiin a hril.

6:12 Taksâ tiang hmêl insatir tumhai chu nakhrâta ser nang intantir an tuma :

'Hmêl insatir' ti hih 'Pên inlang ringota sa' tihna a ni. Hmâi nâl (make-up) hmanga inlang satna mai mai ang hi a ni. Juda mihai hin pên tiang thil hi an ngai poimo ngaia; mâni irngaisâng khom an nuam ok ngai. Mi nêka sathnem irngai ual angin an irhriat ngai. Pên tiang satna an uar sikin, nang loi tak sertan thu chu an hong uarpui tak taka; kha khah dân indiktirna le irkiptirna niin an hmang.

Krista Kros sika denginthei an ituang lolina hranga an iti a ni :

Kristianhai dengintheitirtuhai chu Juda sakho biaktuhai le Rom sorkârhai an nia. Dân inphût sertan chu Juda sakhua irsinsiana lian tak a nia; kha khah Rom sorkâr khomin a ipompui a ni. Krista Kros thu an hrilin chu Paula anga vîk phiarna tuangna a ni, kha dengintheina an tuang lolina hrangin, Jentail Kristianhai chu sertan hrangin an inphûthai a ni.

6:13 Sertanhai khom hin Dân kha an izôm irkip bîk ma ni :

Judahai hi sertan mi an ni. Sertan sika Dân zôm irkip anga inlang, Dân dang zôm irkip ngai loi an ni. Sertan ringota khan Dân dang an insiat tâkhai khah irkânpai thei mah.

Nin taksaa irsinsiana om kha an irsongpui theina hrangin ser nangni intantir an itum a ni : Taksaa irsinsiana ti hih sertan kha a ni. Thuthung Luia mihaiin, sertan hi an irsongpuina le irhming sat irhlona anga an irngai ngai a ni. Jentail iamtuhai khom dânâ ser an intantirin

CHONGBÂI LAMTÔIHAI (ABBREVIATIONS)

A.D.	<i>anno Domini</i> , in the year of the Lord, of the Chris tian Era.
B.C.	Before Christ, (Krista irzir mân).
ca	<i>circa</i> , about, around (vêl). For eg. 60 ca.
ch	Irchâng (verse)
cf	<i>confer</i> , compare (en irang, en irkhi).
e.g	<i>exempli gratia</i> , for example (entîrna)
f	following (ar zompui). Entîrna - Gal. 1:2f.
ff	followings (ar zompui tam ual). Entîrna - Gal. 2:1ff.
NIV	New International Version.
p	page, (phêk).
pp	pages (phêk tam ual).
RSV	Revised Standard Version
RV	Recovery Version.
TEV	Today English Version.

ar kôka, ‘Irtha lama loi neitu’ loimân chu rammual huap hi a ni. Reng Jisua’n, “Loi chu rammual hi a ni,” (Matt. 13:38) a ti ang khan. Mk. 16:10-ah “Rammual pumpuia fe unglân,” ti khom hih ‘mi tin kuang’ ar kôk a ni. Rammual pumpui huapa sin sa tho hranga hrilna a ni, kha khah iamtuhai sintum tak a ni.

Iamnaa ei insûnghai chunga ti hih iamnaa insûngkuua (*the household of the faith*) ar kôka, kha khah ‘**Koiindang**’ tihna a ni. Sin sa tho hih mâni Koiindanga mihai chung a inlang intamtir hrilna angin an lang. Kristianhai chu sin sa tho hih an innunzia pângai hrang (cf. Efe. 2:10) a ni sikin mi tin chung a iamtuhai le iamnotuhai chung a tho ngêt hrang a ni. Kristianhaiin thil sa tho hrang poimo masa tak ei inei chu ‘Irtha irhmang saninzôk’ hrang a ni. Jisua Krista zuang nasan khom ar hmang zonga saninzôk hranga zuang a ni (Lk. 19:10; Joh. 3:16). Zoro sa ei ihmu ang zêla mi murdi chung a sin sa tho hrang hih iamtuhai mophurna lian tak a ni.

III. INTHORNA (6:11-18)

Thuhiril mongna tiang a ni tâk sikin, Paula’n thupui poimo ual inthum - (1) sertan thu (ch. 12f.), (2) Krista Kros thu (ch. 14f.), (3) Siamthar nôkna thu (ch. 16f.) a hril nôka. A tôp taka Krista Kros zâra saninhringna hong suak thua khan a kaikhôm tâk a ni.

6:11 En u ta, horop inhrol tak taka ki irziak hih keima irziak ngei a ni.

Horop inhrol tak taka (large letter) ti hih horop lian (capital letter) ang hi chu a irkôk ni maka; horop inhrol uala irziak mani, horop irrual rak loia irziak ang hih a irkôk a ni. Paula’n horop inhrol tak taka ar ziak nasan hi ngaidân dang dang a oma :

(a) Paula mit natna sik le upa mit hrât ok ta loi sika ni a ti. Gal. 4:14-15- a khan Paula hrisêl nona an langa. Paula ngei khomin Korinth mihai kuanga lekha ar ziaknaa khan, “Taksaa a satêna damnona tak pêkin ki iom a ni” (II Kor. 12:7) a ti kha.

(b) A teptu hranghai hih iamthar mi le mi inmôl tete an ni sikin, horop inhrol tak taka a irziak ni a ti.

6:9 Thil sa tho hnông no idua, ei irtha ei inboi no'n chu a zoro taka taka ei la i-ât ngêr hrang a ni :

Mihriam hi thil sa tho ngêr hranga Pathian ni isiam a ni. Thil sa tho ra sa insua thei hrangin takirtâina, sôlna, tuangdiarna, mâni nun irpêkna a nang. Hitaka hin Paula'n Krista iamtuhai chu 'irtha lama loi neitu' angin a hrila. Loi nei mi ata irthokin ra sa âr hrang thu entîrna a siana, loineitu hin hnông loa takirtâi taka sinthôna hin a zoro taka ra a âr ngai angin, irtha tianga ra sa âr hrangin takirtâina, tuangdiarna a nang ti hrilna a ni.

Ei irtha ei inboi no'n chu Hi thu omzia chu sintho takirtâina bâka chimu song tâkhai enkol zui zêlna ar kôk. Loimân thotu dîngmun siatna bul tak chu irtha inboina hi a ni. Kristian nun chu takirtâina nun, tuangdiarna nun nei a nang ti a nin hriattir. Reng Jisua khomin beidong loa chongchai mai mai hrang thu a hrila (Lk. 18:1). Loi neitu hin ruathi phâivua, a lum a dâi kêra fâk hrang hlu tak hmu hrangin, takirtâi taka sintho le beiindong loa a nghâk mai ang hin; ra sa âr hranga Paula irchutirna a ni. Hitaka thil sa a iti chu - mi hrât nohai indingtir nôkna (6:1), puakrik irsan irhlôm (6:2), Thurchi Sa thutak irchutirtuhai chung a thil sa pêk (6:6) a ni; khahai khah iamtuhai sintum a ni. Pathian roinpuina hranga hnông loa taka thil sa thotuhai chu a zoro taka, an thil sa tho lômman an la âr hrang a ni. Khakhêla, Paula'n, "Thil sa tho khah ei omna hrangin Pathianin a lei isiam irfûk a ni," (Efe. 2:10) a ti kha.

6:10 Khanchu zoro inchum ei inei ang lam takin mi tin kuang sin sa tho : **Zoro inchum ei inei ang lam** ti hih ei hun ôl zoro inchum tihna ni mah. Chimu tinrêng hai hi hunbi an neia - tû hun, chuan infâi hun, âr hun an neia. Hitaka zoro inchum ti chu - 'a zoro taka, a zoro dik taka le a zoro sa lai taka' tihna a ni. Mâni hun ôl inchum ang lama sintho ni loiin, a nangna tina zoro hmangin Rengpa ta hranga sinthôna zoro inchum zong zêl hrang a ni. Thuvârin, "Thîr chu an ling lai takin suk ro," ti angin sin khom a zoro taka tho hih a poimo tak a ni. A zoro lai taka sintho hih ra sa nei intamna a ni le lômna a ni. Efe. 5:16-ah "Zoro sa no taka om ei ni sikin nin zoro kha hmang in sa roi," tiin Paula'n ar zia. Hi irnênga dam sùng huna, Irtha lam sin sa thôna tiang Rengpa roinpuina hrangin zoro inchum zong zêl hranga irchutirna a ni.

THUMAHRUAI

1. GALATIA RAM :

Galatia ti hih 'Gaul-hai ram' tihna a ni. Tianlai B.C zoroa khan nam inmôl chi khat **Celts** an ti hih an oma. Kha mihai khah **Galli** nam ti mani, **Gaul** nam tiin an hril ngai. Hi irhminghai hih pol nek nukin lei om ngaihai khom sianlân, **Celts** ti hi chu an nam irhming milui khom a ni thei.

Galatia ram hih chi hni a oma, kha khah Galatia masa le Galatia inhnung a ni.

a) Galatia masa :

Galatia masa chu Asia Minor sùnga rambung chînte inkhat a ni. Galatia rambung chu hmâr (North) tiang Bithunia, Paphlagonia, Pontus rambunghaiin a huala. Nisua (East) tiang Pontus le Kapadokia rambunghaiin a huala. Nitâk (west) tiang Phrugia rambungin a huala. Sim (south) tiang Lukaonia, Cilicia, Pamphulia rambunghaiin a huala. Galatia rama hin Jentail mi Gauls (Gols) irchihai an ni. B.C. 280 vêla khan Gaul mihaiin an lâka, kha rama khan an om tâka. Grik mihai khom an om sa sikin, '**Gallo - Graecia**' an ti ngai.

b) Galatia inhnung :

Grik mihai hi an hong changkânga, hi ram hih an hong inhnêa. Kha hnung chu B.C. 189 vêl rengata Rom sorkârin Asia Minor le a kôlvêla ramhai an hong lua zel tâka. B.C. 25-ah (Rom rêng Augustas inlal lai) khan Rom sorkârin hi lai ram bial lian tak - sim tiang Mediterenian tuipui dênin sak tiang Kiliki ram dênin a hong opa, khanchu rambung chi dang dang (province)-ah a hong siam tâka. Khanchu, ar hmang khom Galatia Ram bial (province of Galatia) an hong iphua tâk a ni. An khopui (Capital) khom a pângai Ancyra (Ansira) kha an la hmang zêla. Galatia rama hin sim tiang panga, Pisidia rama Antiokei kha, Ikoniom, Derbe, Lustra hai hih a huam zita. Tirkoi Paula-hai thuhiril inzinna (missionary journey)-a khan hi khuahai hih an sira, an

ram a ni ta. An khopui chu Galatia khopui Ancyra ngêt khah a nia, inlam (spelling) danglam viatin **Ankara** an hong iti tâk a ni.

2. GALATIA LEKHATHON DONGTUHAI (Recipients) :

Galatia lekhathon hih tuhai kuanga thon ma ni? Galatia bu sũaga inlang chu “Galatia rama Koiindanghai kuanga thon” (Gal. 1:2) a nih ti a chuanga. Lekhathon dongtuhai chu Galatia mihai an nih ti a fela; khannisian, Paula hin Galatia pângai (hmâr tianga ram) mo a ithon, Rom sorkâr Galatia (sim tianga ram bial) ti hih inhriat an tak oka. Mi senkhatin, Galatia ram hmâr tianga omhai niin an iama. Tirkoihai sintho bu-ah chu Galatia hmâr tianga a sinthôna thu hril intam ok mah. A bu sũaga thua hin a thonnahai hih Paula le Thurchi Sa hril lei dong tâk; khannisian, Juda sakho Dân zôm sa a nang ti inhriat a nia (1:8f; 3:1ff). Hitaka ei hmu thei chu Galatia ram bial huap sũaga mi chi dang dang, dinghmun ir-ang loi tak takhai an om ti a ni. A thonna thua ngaidân inhni a oma - Galatia hmâr tiang le Galatia sim tianga ram a ni. A khô lam hi mo a dik chiah ti tute’n inhriat infel thei maka. Khannisian, Galatia rambung pumpui inhuaptir hih a olsam dân le a dik thei lam tak chu niin an lang.

Hi rama mipui omhai hih nam le chi irpolkhôm a ni - Galatia ram mihai, Grik mihai, Rom mihai le Juda mihai an oma. Khasikin, Paula’n Juda Dâna sertan le tan loi (5:6); Juda le Jentail, suak le suak loi (3:28) a hril.

3. LEKHATHONTU / ZIAKTU :

Galatia rama mihai kuanga lekhathon hih Tirkoi Paula ngêt a ni. Tianlai Koiindang hruaituhai (Church fathers) - Irenaeus, Clements Alexandria le Justin Martyr khomin Galatia lekhathon hih Tirkoi Paula ngêt irziak a nih ti an lei hril sa.

4. GALATIA LEKHATHON ZORO LE HMUN (Date and Place)

Hi lekhathon irziakna zoro le hmun hih inhriat infel an taka. Mi

omzia chu mâni mophurna bîk le sintho bîk hrilna a ni. Mimal sin le mophurna tinrêng hih Pathian ni ipêk chit a ni; ei isin lam ang zêlin Ama’n lômman a ni ipêk seng hrang a ni. Mimal tinin sinthôna le mophurna bîk ei inei hih Pathian ni ipêk a ni sikin, hnông loa (ch. 9) takirtâi taka sin sa tho zêl hranga inthang ei ni.

II. CHI TÛ ANG SENGA RA ÂT THU (6:6-10)

6:6 Irchutirna dongtu chu thil sa a inei ang pe ri se :

Irchutirna ti hih tianlai Koiindang irphut zoro rengata Pathian Thu mumal nei taka an irchutirna a ni. Atûnlaia Koiindang irchutirna irangpui chu Dân irzoi hranghai irchutirna ‘Sakramen irchûna’ ei iti ang hi ni a ti. Hi irchâng omzia chu - Pathian Thu sa irchutirna dongtu khan ar chutirtu chungga khan a thei tôkin thil sa a ipêk hrang a nih tihna a ni. Hitaka **thil sa** a iti hi, rammual irchongna sum le puan ar kôk. Galatia rama thutak irchutirtuhai hmangrua poimo thil sa chu - an fâk le in, an sil le kai hrang an itum pehai khah a ni. Iamtuhai chu Kristaa irpumkhata omin, itinrênga irchangpui irhlôm hranga Paula irchutirna a ni. Pathian Thutak lama ni kaihruituhai chungga thil sa pêk nuamna le irphalna chu Krista iamtuhai sintum rêng a ni.

6:7 Irhuangin om no roi, Pathian chu hmusit zât ni mah :

‘**Irhuangin om no roi**’ ti hih Jak. 1:16-ah ‘ihuangin om no roi’ ti leh chong hmunkhat a ni. Mi dang ihruai kôi angin om no roi. Pathian chu dik tak, fel tak le Irthiang taka roirêltu a ni sikin hmusit hrang rêng rêng ni mah tihna a ni.

Miin a itû chu a i-ât nôk ngêt hrang a ni : Hi thu omzia chu rammual thila chimu tû ni loiin, saninhringna (Irtha hringna) ât hrang thu a hrilna a ni.

6:8 Mâni taksa tianga tûtu chu taksa siatna ât a ti. Irtha tianga tûtu chu Irtha hringna ât a ti.

Paula’n nî tina ei nun dân murdi hih chi tû zêl angin ar kheka. Bu chi tûtu khan bu ngêt a i-ât ngai angin, taksa soal innun maituhaiin soal ra, siatna (thina) ât an ta, irtha nun tianga chi tûtu khan irtha nun

pui irhlômna hih hloi (medicine) satak a ni. Pathian Lekha Bu'n, "RENGPA, kin puak a nî tina ni pêl petu," (Sam. 68:19) tiin irziak a ni. Puakrik pêlhai changpui hih Pathian sin a ni. Jisua Krista khomin sinsôl le puakrik pêlhai a koia, "Nangni sinsôl le puakrik pêl murdihaio, ki kuang hong unglân, keima'n nangni irngamtir ki ti," (Matt. 11:28) tiin a hril. Lungthung taka puakrik irsan irsakna hih Krista iamtuhai innun dân hrang a ni. Lungthungna neia puakrik ei irsan irsakin chu Krista dân ei izôm tihna a ni. Mi danghai puakrik inzâng pea, tuangpuina hi Krista hnung ei zui nasan le Kros ei irput nasan a ni. Mosia Dânin mi puakrik an pêltira, Krista dânin mi puakrik an zângtira, zalênna a pêk.

6:3 Mi ite ni loia mi lian tak nia irbe chu mâni a irhuang chian a ni.

Hi thu omzia chu - Mi mâni fel nozia le hrât nozia inhriat thei loia, mâni ringot sa le dik irtihna le iamnaa mi hrât nohai hmusitna nei mi nun dân a hril inlangna a ni. Krista iamtu laia hin irtha nuna mâni tianga fel nona inhre ta loia, mi ite ni loia mi fel, dik le mi lian irtihna hih a om thei ngai. Khaang mi kha chu mânia irhuang le mi invêt an nia, Krista dân hro ngai loi tihna a ni. Mi mâni sualna chu inhre loi, mâni urêng tho'sualna chu inhriata, changpui tum loia, siam insa nêkin insiat tum mi chu, mi suala tep an ni. Paula'n, "Tute a bingin irhuang no ri se . . . hi rammualin vârna a iti hih Pathian mithmua chu invêt a ni . . . (I Kor. 3:18,19) tiin a hril.

6:4 Mi tinin mâni sintho enfia chit bak ri se, kha hnung chu mi dang chung a ni loiin mâni chung ngeia song hrang nei a ti.

Krista iamtuhai laia mâni nun le mâni sintho vaih a sataka irbea, urêng puakrik changpui tum loi an oma. Kha mihai khan mâni nun le sintho fiah hrangin Paula'n a hril. Mi danghai nun dân le sintho dân ringot en nêkin, mâni nun le sintho dân enfiah chit bak hranga hrilna a ni. Mimal tin hih Pathianin mophurna a ni pêk chita; Ama kuang mâni sinthohai la hril chit hrang ei nia, mâni sinthôna ra seng ei la ât hrang a ni (Rom. 14:10-13; Thup. 22:12).

Mâni chung ngeia song hrang : Pathian makunga chu, mi dang sintho sahai song thei ni mah; mâni sintho sa chit ei isong thei hrang a ni.

b) Mi senkhatin Paula inzin voihnina (A.D. 50 -52)vêla thon a ni an ti. A inzinna voikhatna kha a hro zita. Paula inzin voihnina tôpna lam tianga irziak niin an iam.

c) Mi senkhatin Paula inzin voithumna (A.D. 54 - 58) sûnga irziak niin an iam. Hi a inzin voithumaa hin Juda Dân le Koiindang thurin hril buaina chu Koiindang laia a oma, kha zoroa irziak niin an lang. Khasikin, Efesi khuaa a châm laia irziak ni a ti. Khaang khan a ni'n chu A.D. 53 a ninole 56 vêla irziak ni a ti.

d) Mi senkhatin chu Paula inzin voithumna hin Juda Kristianhai laia irchutirna sa no a suak laiin a irziak niin an iam. A.D 57 vêla irziak niin an iam.

A bu sûnga thu le Tirkohai sintho (13:25-19:1) inlang dânin chu Galatia irziak hih Paula inzin voithumna (A.D 54 - 58) sûng ngêta irziak niin iam a om. Galatia lekhaton hih A.D. 54 - 57 i n k â r sûnga Paula ithon ni ngêt a ti. A hmun chu Efesi khua rengata Paula'n Galatia mihai lekha a ithon ni a ti.

5. GALATIA MIHAI KUANGA LEKHATHONNA SAN LE A THU TUM :

Paula'n Galatia Koiindang an dinga, a sinthôna khom hlochuk takin a om. Koiindang mipui tam ual chu Jentail mi an ni. Paula thuhiril ata Jisua Krista chu iamin lôm tak le takirtâiin Koiindang-a lungual takin an oma. Paula chu hmun danga inzinin Galatia a mâksana, Juda irchutirtu senkhathai Galatia Koiindang an va hroa. Judahaiin, 'Mosia Dân zôm loiin Jentail mi chu Kristian ni thei no ni,' ti thu chu irchamnei takin an va hril darh tâka. Mosia Dâna sertan khah Jentail mihaiin an izôm ngêt hrang ti thu irchutirna a zap tâka. Kha irchutirna chu Jentailhai khomin an lei zôm tâka. Tirko Paula'n kha Mosia Dân irchutirna khah an hriat sikin, hi lekha hih a thon tâka. Mosia Dâna sertan chu Juda nam laia irsinsiana hranga Pathianin a ipêk bik chu a nia, Thuthung Thara Jisua Krista iamtu (Kristian) ta hrangin kha Dân

hring a ta,' (Gal. 3:11). Modia Dân zôma Juda nama siam ni loiin, iamna sika Pathian lungkhamnaa saninhringna thu chu a irchutir thu tum chu a ni. Tirko Paula thiltum chu 'Mosia Dâna saninhringna chang ni loiin, Jisua Krista iama lungkhamnaa saninhringna chang ei ni' ti hih a lekhaton thupui le a irchutirna thiltum tak chu a ni. Iamna thua hin Paula'n, "Krista Jisua nin iamna sikin nin rêngin Pathian nâi nin ni ta," (3:26). "Kristaa baptisma chang murdi'n chu Kristaa khan nin irvo tâk a ni," (3:27). Paula'n Kristaa iamna hi thupui takin a hmang ngai. Reng Jisua Kristaa om phot chu Mosia Dâna sertan mo sertan loi mo ite danglam mah, lungthung-naa irbel iamna (5:6) le Kristaa siamin-tharna hih a poimo tak a ni (6:15).

6. A THU IRCHUTIR TÂNGPUI (Teaching) :

a. Thuthung Lui Dân (Mosia Dân) nêkin Thurchi Sa (Gospel) ar sâng tak :

Juda namhai laia Kristian tam takin Mosia Dâna ser le sâng mâk thei mahaia. Jisua Krista an iam hnung khomin an dân milui khah an la zôm mai ngai. Jentail Kristian ni tâkhai khomin Juda mihaiin Mosia Dân zôm hrangin an inphût ngit ngai. Khasikin, Koiindang-naa a buaina a hong isuak ngai a ni (Gal. 3:21-29; 4:21-31). Jisua Krista hin tinrêng ar kiptir tâk a ni. Kristian sakhua thupui lian tak chu 'Krista lungkhamnaa vaih ata saninhring,' a ni (1:6; 3:3; 5:4).

b. Iamnaa thiamchang (Justification by faith) :

Thurchi Sa'n hringna dân thar a hong intung chu lômna a ni. Paula'n, "Jisua Krista iamna sika vaih, Dân zôm ni loiin, mi'n Pathian makunga thiam an chang thei . . ." (2:16; cf. 3:26). Mâni sintho dik le felna

BUNG - 6

SUAK ATA ZÔKNA KRISTA KROS ROIINPUINA THU

I. PUAKRİK IRSAN IRHLÔM (6:1 - 5)

Irtha hruaia omhaiin Irtha dân thara sin sa tho zêl hranga hrilna a ni. Irchâng 1,2-a hin mi suala irlet tâk le mi hrât loihai chu changpui hrang thu a hrila. Irchâng 3 - 5-ah hin mâni sintho irenfia bak hrang thu a hril.

6:1 Urênghaio, mi tu mo khatin sual a tho lai . . . indingtir nôk roi.

Krista iamtuhaiin mi dang hlêmna tonga suala tâk tâkhai donsui dân hrang hrilna a ni. 'Mi tu mo khatin sual a tho lai takin' ti hih sâp chongin, 'If someone is caught in a sin,' ti a ni. Hiangin irhlet inlân : "Mi tu mo khatin sin sual tho sianlân' tiin a omzia fel thei ual a ti. Hi thu omzia chu tum sa rêng sika le inhriat chaka sin sual tho ni maka; hlêmna doi zoi loi, insum thei zoi loi sika sin sual tho inchâi ar kôk. Khaanga sin sual tho châiirpal tâkhai kha chu inhnunga mânia inhriatsuak tena an irsîrsuak nôk ngai a ni.

Sual chu siatna, thina a ni (Rom. 6:23) sikin sual ata irdîn taka mâni irenkol hrang a ni. Kha sûnga khom khan mi suala a tâkin chu, mi sual tia dem le hnôl mai hrang ni mah. A sual sika hremna pêk ngot hrang khom ni maka, sual ata irsîrin ar let theina hrang le hringna thar a nei theina hranga changpui hrang a ni. Kristaa omhai, Irtha mihaii khan, mi sualhai khah saninhring an ni theina hrangin thuhnuairôl takin indingtir nôk ngêt hranga Paula tumna a ni.

Hitaka 'indingtir nôk,' ti thu hih sâp chonga khan 'restore' ti a nia. A omzia chu 'siam insa nôk,' a siat hnunga siam insa nôk an enfîr. Mi dang changpuitua omhai khom, sual chângna in-ôk thei le irtet thei an ni sikin, irdîn taka om a nanga. Mi sual siam insa nôk hrangin Krista irhminga thuhnuairôl tak le irngaiintôm taka sin sa tho zêl hranga hrilna a ni.

6:2 Puakrik irsan irhlôm . . . Krista dân kha nin izôm ni a ti.

Hitaka puakrik ti hih Grik chongin bare ti a ni, a omzia chu taksa, lungfrl le irtha dengintheitir thei nun puakrik ar kôk. Mi tinin

ta: Dân thu irziak milui anga ni loiin Irtha dân tharin sin ei tho lem a ni,” (Rom. 7:6) tiin ar ziak.

Iamtuhai chu Irtha Irthiang sinthotheina sika hring an ni'n chu Irtha dân thara omin sin an itho ngêt a nang. Irtha hruai anga fe an ni'n chu Irthaa hring an nih ti a fela. Paula'n chu Krista Irtha ngei khah an laia inlal tak le hruaitu tak changin innun maihai sian ti hih a nuam dân tak a ni.

5:26 Lâripâka, irsual irhlôm le irhnarsa'n ei iom hrang ni viat mah.

Lâripâk, irsual le irhnarsahai hih irtha inuam loi tak a ni. Kristaa om tâk, Irtha hruaia omhai tâkin chu hi taksa irzukna lâripâkna, irsualna le hnarsana hai an inei viat hrang ni mah. Irthaa om tâkhai, Thurchi Sa dik dong tâkhaiin chu irtha doi lam thil سوال ngaituana rêng rêng om thei ta no ni.

c. Kristaa siamtharna :

Siamtharna hrangin Pathianin a Nâipa Jisua Krista rammuala a tîra. Hi hih Paula'n a uar tak tak a ni (Gal. 2:20; 3:10,24; 4:3-6). Mi'n Kristaa siamtharna a chang no'n chu, sertan le tan loi khom ite ni mah. Sual le Dânin suaka a la siam mai a ni. Paula hin Kristaa in mi murdihai irpumkhatna a siam ti an puang inlang a ni.

d. Lungkhamna Ra le Iamna Ra :

Iamtu (Kristian) chu Dân hnuai om loiin, lungkhamna hnuai om a ni. Kristaa iamna ra chu irtha ra a ni (5:22). Pathian Irtha ata ra sa a hong insuak thei a ni.

e. Mâni mophurna inhriat :

Iamtu chu ama ir-enfia bak ngêt hrang a ni. Mi سوال le chang-pui innanghai a ichangpui hrang a ni (6:1-10).

7. GALATIA BU SÛNGA THUPUI :

A bung tina thupui tarlang ei ti.

Bung - 1-na : Pathian kuang ata Paula'n Thurchi Sa dik a dong thu.

Bung -2-na : Mosia Dân thisana Thuthung Thara Krista Thurchi Saa innun.

Bung -3-na : Mosia Dâna Judahai vaih inhoina, Paula Thurchi Sa hmu hih rammuala mi tin, nam tin inhoina a ni.

Bung -4-na : Mosia Dân hnuai nâihai le Lungkhamna Thu'nkung nâihai danglamna.

Bung - 5-na : Mosia Dân hnuai (suak) ata Krista Lungkhamna'n a nin zalêntir dân thu.

Bung -6-na : Suak ata zôkna Krista Kros roiinpuina thu.

8. IRCHÂNG CHÂBI (Key verse) :

Gal. 2:16 - Dân zôm sika thiamchang ni loiin, Jisua Krista iam sika vaih mi'n Pathian makunga thiam a chang thei a nih ti kin hriat. Dân zôm sika ni loiin Krista iam sika Pathian makunga thiamchang theina hrangin keini ngei khomin Kristaa khan iamna kin irnghat a ni. Tukhomin Dân zôm sikin Pathian makunga thiamchang zoi no nihai.

Gal. 5:1 - Krista khan a nin zalêntir tâka, nin zalênnaa khan ngêr

insum theina. Kristaa om phot hih mihriam nun danglamna, nun thar neina a ni. Khanchu, Irtha Irthiangin mihriam hringna a hong siam insatna zârin, mihriam nuna ra satak a hong nei tâk a ni. Satna tinrêng hih Pathian irthok ata suak zit a ni. Irtha mi, piangthara Kristaa om tâkin chu Irtha rahai khah mihriam nuna a hong inlang zêl ngai a ni. Paula'n, "Krista Jisua lungrîl ang hih nangni khomin irput mai roi," (Fil. 2:5) tiin iamtu nun dân hrang ar ziak.

Khaang tianga Dân irkal om mah : Hi irtha ra murdihai hih Dân thupêkin enkol (control) phâk mah, irkalna om viat mah. Dânin a dem tak chu tho'nsualna a ni (3:19; cf. I Tim. 1:9). Irtha rahai hih Mosia Dânin a hrilsiatna le ar kal lama irchutirna zel om mah. Irtha Irthiang sinthôna zâra mihriam nuna Irtha ra hong suak hih Dân inphûthai irkiptirtu a ni. Dânin mihriam taksa le lungrîl a zom thei bâk chu changpuina nei thei maka, Irtha Irthiangin chu mihriam hrât loina murdi a changpui zêl thei (Rom. 8:26-29). Irtha ra chu Dân thupêkhai nêka sa le inchung daih a nia, Irtha Irthiang hruaina zâra iamtu nuna satna ra omhai hih Dân irkalpui om viat mah. Irtha hruaia omhai ta hrangin chu Dân no anga om thei khom ni ta mah.

5:24 Jisua Kristaa omhai khan an taksa irzukna hai . . . an hembe tâk a ni. 'Jisua Kristaa omhai' ti chu Krista mihai, Krista iamtuhai, Irtha mihai tihna a ni. Krista iamtuhai, Irtha Irthiang ihruaihai (irtha mihai) khan an taksa irzukna le soal tho nuamnahai tinrêng an mâksan zit tâk tihna a ni. Hitaka a hrilna chu mihriam nun milui, soal ngaituana taksa irzukna tinrêng (ch. 19-21) hai khah hembe, thisan tâk tihna a ni. Hianga hembe a hrilna hi Paula'n, 'Mihriam milui thina, soal irput takpum thatpai,' (Rom. 6:6), 'hembe'n ki om' (Gal. 2:20; 5:24; 6:14), 'a nê tin thina ki tong ngai,' tiin ar ziak. Kristaa omhai, irzomna det tak nei tâkhai chu Ama leh pumkhat an hong ni tâk sikin Kros-a Krista thinaa khan iamtu (irtha mihai) chu an thi tâka, taksa irzukna soal an thisana, Krista thoinôknaa khan an thoi nôka, hringna tharin an hring tâk a ni.

5:25 Irthaa hringna ei ni tâkin chu Irtha ni ihruai ang dênin om ei ti.

Hi thu 'Irtha ihruai' ti thu hih irchâng 16 'Irthaa om unglân,' ti le irchâng 18 'Irtha hruaia omin' ti chongbâi lâk kop a ni. Dân zôm sika

sana hai an ni. Hihai murdi hih mi dang leh irngei lolina, irsualna, in-pumkhat irsentir thei le urêng lungirthung indartirtuhai an ni. Khotânga, insûngkua le Koiindanga irsenna hong om ngai khom hi, hihai sualna ata hong suak a ni.

(4) Fâk le in thua insum lolina soal (ch. 21) : Zû inrui chîng hai, zû hmun inhoina hai - Pathian le mihriamhai khom inza thei loi raka fâk le in thua inrui mai hrilna a ni. Paula'n taksa sintho nuama Pathian le mihriam inza loihai irchutirna a pêk. Rom 13:13-ah "Sûna om angin satakin om ta ei ti, zu inbuai le zu inruia om loiin, hur le irdit songin om loiin," tiin Paula'n iamtuhai omdân hrang a hril.

Hianga taksa sintho (sualna sinthotuhai) khan Pathian Ram luah no nihai tiin Paula'n a hril. Pathian Ram chu felna, lungthungna le ir-thiangna Ram a ni. Sin tho'nsualhai chu Kristaa om ni mahai. Kristaa omhai chu thilsiamthar an hong nia (II Kor. 5:17), Abrahamia irchi, Pathian thu'nkung anga irchon luatuhai an ni (Gal. 3:29; 4:6,7).

5:22,23 Irtha ra :

Pathian Ram lua theina thutak, Irtha Irthiang kaihruaina nun dik le satna chu Irtha ra tiin Paula'n Kristian nun dân hrang vêl a hrila. Mihriam nuna thil omhai chu taksa tianga irzukna a tama, famirkip thei mah. Hitaka satna ra 9-hai hih Rengpa vârna ra (Efe. 5:39) chu a ni, Kristaa om indethai vaih hin hi Irtha ra nei irkip thei a ni. Hi Irtha ra kuak (9) hih hmun thumin sen thei a ni.

(1) Pathian lam tianga irtha ra : lungthungna, raiinfâna (hlim-na), irngeina. Pathian lam tianga a dik le fel photin chu mihriam tiang satna ra (irtha ra) a hong suak ngai.

(2) Khotâng tianga nun dân sa (mi danghai le kongkâra nun dân satna) : tuangdiarna, khonzana, satna. Irtha sinthôna zârin, ei nun dân mi danghai leh kongkâr siam insatna a ni. Hi thua hin Paula'n, "Mi danghai leh nin omdânhai khah Krista Thurchi Sa leh irhme bak ri se . . ." (Fil. 1:27) tiin ar ziak. Mihriam nun hi Krista irchutirna leh ar hme photin chu khotâng nun a hong siam insa thei a ni.

(3) Mâni nuna hmang hrang Irtha ra hai : iamomna, thuhnu-

BUNG -1

PATHIAN KUANG ATA PAULA'N THURCHI SA TAK A DONG : (1:1-24)

I THURCHI SA DIK LE DIK LOI (1:1-10) :

Tirko Paula le a rualhaiin Galatia rama Thurchi Sa an hrila, mipuihaiin a sân an lôma. Inhnunga chu mi dangin irchutirna dang an hong irput lûta. "Paula hih tirko tak tak khom ni loi, Kristian doitu a ni. Jisua hnungzuitu-a khom lût maka, mâni irphuachôpa hril mai mai a ni sikin a thuhiril hih thutaka pom chi ni mah," tiin an hrila (cf. 1:7, 13,23). Kha khah Paula'n Krista tirko diktak a nizia le Thurchi Sa diktak a hrilzia a lekhatona a hril suak tâk a ni.

1 CHUBAI MÛKNA (1:1-5) :

1:1. Paula, tirko : Tirko (Apostol) ti hih Jisua inthang bîkhai koina a ni. A hnungzuihai 12 a inthang bîkhai khah a postol ti a ni bîk tak a ni. Paula, tirko nina hi, irchutir 12-hai laia a kop sa no sikin, mi senkhatin an hrilsiat ngai a ni. Khasikin, mihriam itîrsuak a nih tiin Paula'n thudik tak chu a inlangtir a ni.

Paula irhming omzia hih 'Pa chînte' tihna a ni. Paula hi Juda mi a nia. A Juda irhming chu **Saula** ti a ni. Grik chongin **Paulos** ti a nia, Rom (Latin) chongin **Paulus** ti a ni.

Tir. 13:9-ah hin 'Paula' ti irhming hi ar puta, khan ama hih Paula tiin a irkoi ngai a ni. Paula hi Kilikia khopui Tarsa khuua suak a ni (Tir. 9:11; 21:39; 22:3). Benjamin irchi a ni (Fil. 3:5).

Paula thiamna thu : Paula hih mi thiam tak Gamaliela ke bula seilian a ni (Tir. 5:34-39). A insûng mihai leh Jerusalem-a an oma, sorkâra khom mi thiam tep phâk a ni. Tir. 26:10-ah hin Jerusalem Council-a member a ni. Stefana lunga an dêng that lai khan ama chu ruatharte a

kunga, a tîrsuak ta. Paula piangtharna - Tir. 9:1-19-ah khan hmu thei a ni.

Jisua Krista le mithi lai ata ama kaithoitu Pa Pathian inkungtu hin : Tirko nina hih Pa Pathianin a Nâipa Jisua Krista, thina inhnêa a kaithoi nôk tâk hmangin a pêk a nih ti a hrila. Paula chu Pathian inkung (appoint) a ni (Tir. 9:15), Pathian thu angin Jisua Krista'n a tîrsuak a ni (Tir. 9:5f.; 15-17). A omzia tak chu - Paula hi Pathian thuneina'n tirko sin a thoa, Paula pom loi chu a tirtu a ipom loi tihna a ni. Paula sinthôna chu Pathianin a poma, a sinthôna sat a vur zêl a ni.

1:2. Ki kuanga urêng om murdihai leh hin : Hitaka 'Urêng' ti hih 'Kristian' tihna a ni. Paula'n 'Urêng' a iti hih Kristianhai koina a ni. Paula iamtuhai hih mi irthianghai ti khomin a koihai ngai (Fil. 4:21).

Galatia rama Koiindanghai Kuang : A lekhatonhaia hi Galatia Koiindang, iamtuhai an ni ngêt ti hih a fel (1:7). Galatia district chu Asia Minor sînga om a nia, Paula inzin voikhatna khan hi Koiindang hih a inding a ni (Tir. 13,14)-ah hmu thei a ni.

1:3. Pathian, ei Pa . . . kuanga om ri se : Pa Pathian le Rengpa Jisua Krista hih hmunkhat an nizia a uarna a ni. Galatia ram Koiindanghai le iamtuhai hin Pathian le Rengpa Jisua Krista lungkhamna le irngeina chu om hrangin Paula'n sat a vura. Lungkhamna (Grace) chu Pathianin manboia a ni saninhring nuamna tak a nia. Irngeina ti hih Pathian le mihriam irngeina, sual ngaidamna le saninhringna hai a nia, khakhêla mihriam le thilsiam danghai irngeinahi dênin a huam a ni. Irngeina (Hebrai chonga - *shalom*) chu irtharngamna ar kôka; lunggrîla buaina, chitna, beidongna le chardong- lungzîngnai om loa Pathian Irtha Irthi-anga ibuak khom ar kôk sa a ni. Kha thil sahai khah ei Pa Pathian kuang ata le Reng Jisua Krista rengata ei idong a ni. Enkolna le lungkham lama Pathian dikzia le iamomia a itârinlang a ni.

1:4. Pathian, ei Pa nuamlam zômin . . . Krista ar pêk tâka : Jisua Krista nir tanna hih Pa Pathian nuamlam le a inkung ang ngêt a nizia Paula'n a târinlanga. 'Sansuak' ngêta lâklût an tum ngit sîkin, Paula

Irtha mi : Irtha mi ti chu piangthar, irthaa piangtharhai an ni.

Hi nun inhnihai hih Rabeki phîng sînga nâite inhni an irsual ngai ang khan, taksa le Irtha nu chu an irsual mai ngai. Hitaka a a hril tum tak chu taksa nuamlam le Irtha nuamlam chu an irkal khak a nih ti a târinlang. Paula'n taksa le irtha chu an nuamlam a irkal khak sîkin nangni khomin nin inuam tak ite nin itho thei ngai loi a nih tiin a hril.

5:18 Irtha hruaia nin omin chu Dân hruaia om mak chêi :

Krista zâra Irtha Irthiang thuneina sînga nin oma khan Mosia Dân thuneina sînga om ta mak chêi tihna a ni. Irtha hruaia omhai khan iamna sîkin saninhringna chu Kristaa an changa, Dân kha nang ta maka, an milunga Irtha'n Pathian dân thar a zuang irziak tâk a ni (II Kor. 3:3; Heb. 10:16). Irtha Irthiang hruaia omna chu - iamna, lungthungna le a dang dang (5:22-23) en roh.

5:19-21 Taksa sinthohai : Sualna zia chi dang dang 15 khah **taksa sinthohai** tia hril a ni. Hi taksa sinthohai hih thupui minlia (4) sen a ni :

(1) Pasal le nupang kêra irzukna sual (ch. 19) : irditna hai, porinchena hai, hurna hai - Mk. 7:22; II Kor. 12:21; I Pet. 4:3; II Pet. 2:7-ah hmu thei sa a ni. Irnei loa pasal - nupang irpôlna hi a ni. Krista nêkin taksa irzukna inlaltir nuam ual mi khan ar zukna ang zêla om a tum mai ngaia; khatak khah mihriam lunggrîla sual hong suakna chu a ni.

(2) Sakhua thua (ch. 20): Millim biakna hai, dôihai - Millim biakna hih Pathian doina a ni. Millim biakna chu Pathian nêkin thil dang a poimo tihna ang a ni. Millim biak hih Pathianin a nuam nozia chu, Thusômpeka hmu thei a ni (Exod. 20:4; Deut. 4:12-24; 5:8; 12:29-32). Kol. 3:6-a khan, 'Huathirhamna' chu millim biakna a ni, ti a ni. Dôihai hih Pathian nuam no lam tak a ni. Dôihai hi sinthotheina dik loi, irtha sual hmang tumna a ni sîkin mihriam nun insiat thei a ni. Thuthung Lui zoroa chu, dôitheihai chu that ngêt hrang ti a ni (Lev. 20:6; 9:31). Dôitheihai le millim biakhai chu Pathian nuam no lam a ni sîkin hremhmuna fe ngêt hranga hril a ni (Thup. 21:8; 22:5).

II. TAKSA RAHAI LE IRTHA RAHAI (5:16-26)

Paula'n mihriam nun dân chi hni a hril ngai. Kha nun dân chi hnihai chu - (i) Taksa nuamlam.

(ii) Irtha nuamlam.

Hi nun dân chi hni hih irkal irhlôm khak an nia, mihriam nuna hin irdoi mai an ni.

5:16-18 : Hi irchânghai sũang hin taksa nun le irtha nun irmîl loizia chu a hril.

5:16 Irthaa om unglân, taksa irzukna chu zôm viat no chin ni :

Irthaa om unglân ti hih "Irtha thuhnuai, Irtha kaihruaiin om roi" ti mani, "Irtha hruai ang zêlin om roi" (TEV) mani, "Irtha'n kalchôi roi," (RSV) tiin hril thei a ni. **Taksa irzukna** ti hih taksa le lungrîl irzukna murdi a huam thei zit. Hitaka hin Irtha Irthiang kaihruaina hnuai nin om photin chu nin taksa irzukna lam sualhai chu inhnê thei zêl nin ti tihna a ni. Irtha Irthiang chang tâkhai chu Irtha tianga thil an nuam ngaia, taksa dân omhaiin chu taksa irzukna thilhai tiang lungrîl a pêt ngai (Rom. 8:5-9).

5:17 Taksa nuamlam chu irtha lam tianga thil ar kal khaka, Irtha lakin taksa tianga thil chu ar kal khak sa

Hi irchângai hin taksa le irtha nuamlam irkal khak thu a hrila. Hriat infel theina hrangin taksa mi le irtha mi omzia hril inlang masa inlân sa a ti.

Taksa mi : Taksa mi ti hih lampui inhni'n sen thei a ni.

(i) Piangthar loihai : Kristian la ni loi, mihriam irzir ata a nunzia.

(ii) Krista iam tâk mi piangthar sual tiang la nuam mai. Kristian piangthar tâk khom sual tiang nuamna lungrîl a la suak mai ngaia, kha khah taksa lungrîl ti a ni. Mihriam milui a itihai leh hmunkhat a ni. Mihriamin Jisua Krista a hong iam zela khan a sũang khan nun inhni a oma :

(present age) le zoro la hong tung hrang (the age to come) a nia. Atûn zoro hi chu zoro siat, sual le thil saloi inding zoro a nia, sũamaton zoro la hong tung hrang chu zoro thar, zoro sa, Pathianin roi a rêl zoro hrang chu niin an irngai. Kha zoro thar khah Jisua Kristaa khan a hong irphuta, kumtuangin a hong ife mai hrang a ni. Khan, zoro milui (atûn zoro) chu la hek ual maka, rammual om sũang chu a ife mai hrang a ni. Kha zoro inhni kâra khan Jisua sansuakna hi a poimo tak a ni.

Pathian, ei Pa nuamlam : 'Ei Pa Pathian thu ang takin' tihna a ni. Pathian chu ei Pathian a nia, ei Pa khom a ni. Jisua'n, "Ka Pa, nin Pa, Ki Pathian, nin Pathian kuang kâi hrang ki ni a ti; (Joh. 20:17). Jisua'n sual ata ni saninzôk hrangin Kros-a a tuangna le a thina hih Pathian inkung sai a ni. (Efe. 1:5-11).

1:5. Pathian kuang khan roinpuina Amen : Hi rammuala mi sualhai saninhringna thu hih a roinpui tak tak sikin, Pathian chu kumtuanga roinpui taka inpâk inruk a nizia a târinlang a ni. 'Amen' ti hih khang tak khan tung ri se tihna a ni. Sual suak ata nir tansuaktu, ei tuang irthûla tuangtu Jisua Krista le Pa Pathian kuanga khan kumtuang roinpuina inkhumtir chu iamtuhai ti tum a ni.

2. THURCHI SA DIKTAK CHU (1:6-10 :

Thurchi Sa diktak khah Paula'n a hrila, an lei poma, zoro sôtnote hnunga mi dangin kha Thurchi Sa irkal lamin thu dang an hong hril nôka, kha lam tiang khan an pêt tâka, kha khah Paula'n ar ngai thei no sikin, a ihril nôk tâk a ni.

1:6. Krista lungkhamnaa koitu hi irkhêl ki ti : Galatia rama mihaiin Paula thuhril murdi khah lôm takin an poma, a fesanghai nôk hnungin, an laia Juda irchutirtu dik loihaiin 'Thurchi Sa' chi dang (Lungkhamna Thurchi Sa ni loi) an ihril khah an lei pom tâk sikin Paula'n ar khêl a iti a ni. Kha Juda dân uartuhai khan, 'Mi tukhom Jisua Krista iamtu chu a ser khom a itan ngêt hrang a ni,' an tia.

'Thurchi Sa' chi dang : Jisua Kristaa hong inlang suak Pathian

hmûna lam irchûna hih “Thurchi Sa dang” a iti chu a ni.

‘Thurchi Sa dik chu inkhat vaih a oma. Kha khah Jisua Krista thina le thoinôkna zâra iamna sika lungkhamnaa mi sual ngaidamna le saninhringna thu hi a nia. Kha khah ni loia mi’n Thurchi Sa hrila an hril khomin thil dang daih’ a ni tâka, Thurchi Sa dik khom ni mah (ch. 7). Thurchi Sa Paula’n a ihril kha, Juda dân dungzuia (Mosia Dân) irchutiriin an indanglama. Paula ngêt khomin ‘Thurchi Sa indanglam nuamtuhai mani’ an om a iti ang khan. Paula Thurchi Sa hril thupui chu : ‘Iamna sika lungkhamnaa saninhringna’ a uar. Judahai Thurchi Sa rêk chu, ‘Judahai (Mosia Dân) ser le sâng murdi zôm zit pumin Jisua Krista iam,’ a ni ngêt sikin, Krista famirkiptirtu ngainêpna a om tâk a ni. Khasikin, Paula’n Thurchi Sa dik a hrilfiah tâk a ni.

1:7. Nangni inbuituhai . . . : Hitaka ‘inbui’ ti chongbâi hih irngeina le irtharngamna (peace) ti lelam chia a ni. Thurchi Sa indanglam ti chu Thurchi Sa ‘inhre loi’ mani, ‘fe kôipui’ mani tihna a ni. An inherkôî dân chu - ‘Jisua Krista iam chu hrilin, iam baka Mosia Dân zôm a kop no’n chu saninzôk ni thei no ni,’ an tia.

1:8. Khosâltongin om ri se: Khosâltong ti hih Grik chongin ‘*anathema*,’ a ni. Kha khah - “Pathian roirêlna hnuaia sia, ti ar kôk a ni. *Anathema* ei inhriat infel theina hrangin, Akana thurchi kha lâk thei ni a ti. Akana sualna khah *anathema* a ni.

Khosâltong chu ‘itiklai khom Pathian leh irzomna nei loi’ (Rom. 9:3), ‘Setana kuanga pêk’ (I Kor. 5:5) intirom, porinche tak (Deut. 7:26 a ni. Hi irchâng 8-ah hin Thurchi Sa dik hril loihai, tirko dol, irchutirna dik loi hriltuhai chu khosâltongin om ri sehai Paula’n a iti a ni.

1:9. Nangni ki hril tâka . . . Khosâltongin om ri se : Thurchi Sa ei ihril tum le ei lei ihril tâk ang khan mani, matona ei ihril tâk ang khan tihna mani a ni thei. Tirko Paula’n Thurchi Sa a idongna hih Pathian rengata ngêt a dong a ni sikin, hitaka hin ngam tak le hâi takin a ihril a ni. Lungkhamna Thurchi Sa saninhringna thu hring tak chu mi tin kuang inpuang hrangin Paula chu Pathian inkung a nia. Juda irchutirtu dolhaiin a tirko nina le a Thurchi Sa hrilsiatin iamtu mihai laia Thurchi Sa dang (Mosia Dân) irchutirin; Paula Thurchi Sa dong Pathian inhri-

Iamtuhai chu suak ni ta loi hranga koi an nia; khannisian, Krista zâra zalênna chu an taksa nuam lama sual an tho theina hranga zalênna ni mah. Iamtuhai zalênna chu omzia tak neia mi danghai ta hranga satvurna le sin sa tho theina hranga a ni.

Lungirthung irhlômin sin tho irhlôm roi :

Jisua Krista iamnaa dinghmun chu lungthunga sintho irhlôm, irngaiintôm, siahlo ni anga mihai ta hranga sintho, irhniam bîk le irsâng bîk om loia, Kristaa khan Juda le Jentail khom irti loiin, irngei taka Krista irhming sika sintho hih Paula irchutirna a ni (cf. Mk. 10:43-45).

5:14 “Nangma lung ni irthung angin ni bômhai khom lungthung ro,” ti chongbâi khat hih nin zômin chu Dân murdi nin izôm ni a ti :

Lev. 19:18-ah thu, “Nangma lung ni irthung angin ni bômhai lungthung ro,” ti thu hih Jisua khomin thupêk roiinpui le poimo inhnina (Matt. 22:39f.) tiin a hril. Jisua ihril angin hi thupêka hin Dân thu pumpui kaikhômna le irkipna a nih tiin Paula’n a hril suak tâk a ni. I Kor. 13:13-ah khan Paula’n ‘Lungthungna’ hih a poimo tak a nih tiin a hril.

Paula’n Dân hi hnôl maka, lungthungna hih Dân hro irkipna a ni (Rom. 13:8-10) tiin a hril. Krista lungkhamnaa ei lûta, Pathian lung ei thunga, eini khom lungthung irhlômin ei omin chu Dânin zôm hranga a iti murdi khah olsam takin ei izôm thei zit hrang a ni.

5:15 Ramsa ang dêna nin irsea, nin irfâk duaiin chu, nin irfâk zit nona hrangin irdîn roi :

Ramsa ang dêna ‘irsê’ chu sa sê le mirûl inchuk anga nâ tihna a ni. Nin ‘irfâk’ duaiin ti chu irhrilsiatna, irdemna, irhnôlna, irhmumâkna hai ar kôk. Hitaka hin Koiindang sûnga an irsêlna, an irdemna le an irsennahai chu ramsa irse le irfâk irsak angin a hril. Galatia Koiindanghai chu zât le nam irsualna - Juda le Jentail irtinaa irngei loina thu a ni. Kha thua khan Paula’n chu Jisua Krista iamnaa khan Juda (sertan mi) le Jentail (sertan loi mi), suak le suak loi, pasal le nupang ite danglam mah, Krista Jisuaa khan pumkhat nina a ni (Gal. 3:28)-ah khan a hril. Mi tukhom Jisua Kristaa a om photin chu, irlungthungna le irngaisakna’n

rengata chu, Dâna thiamchangna le saninhringna zel om mah ti an puang tâka, Jisua Krista irhmingin dengtheina a hong tuang tâk a ni. Paula'n dâna sertan thuhai chu inpuang mai sianlân, dengtheina zel tuang no ni; Jisua Krista iamna thutak hril sikin a tuang a nih ti hitaka hin an hriattir (Gal. 4:29; 6:12).

Kros thu kin ihrila hin . . . Paula'n a thu hrila thupui a ihmang chu Krista tuangna Kros thu a ni. I Kor. 1:23-ah khan Paula'n, "Keini'n chu Krista hembe thu kin ihril a ni, kha khah Judahai ta hrangin chu khâltu a nia, Jentailhai ta hrangin chu thil invêtom a ni," tiin a hril. Judahaiin Kros thu nêkin sertan thu an ngaisâng uala; Paula'n chu Kros thu hih a ngaisâng tak a ni, irmîl theina nei ngai mahai. Paula hin Kros thu hril loiin dâna sertan thu hril sianlân chu Judahai kut ata dengtheina tuang no ni.

5:12 Nangni inbuai ka chu ser an itan vaih ni loiin, . . . tan sabak ri seh ki inuam a ni.

Inbuaithai hi mi dang ni loiin, Galatia Kristianhai laia mi ngêt an ni. Sûng lam tiang an det anga inlang an ni sikin, Paula'n tan sabak ni ta sian ti hih a nuam dân a ni. Hi thu hih ngaidân chi hni a oma. Mi senkhatin, sertan ngaisâng mi khan a bula tan nôk zel sian tihna angin an irngaia; mi senkhatin, Koiindang inbuaithu chu a koiindang mi nina pai lo lo ni sian tihna angin an irngai. Paula'n hi chongbâi sa no a hmang hi, irchutirna dikno khan Krista iamtu tam tak an siat sika poi a tizia a inlangtirna a ni. Koiindang inbuaithu tua Paula'n hi sertan ngaisângtuhai le irchutirtu dolhai hi, Koiindang mipui lai ata om no lo lohài sian ti hih a ngaidân a ni. Thuthung Lui dâna khan, "Mi, a tilru koi le a kalak tan chu RENGPA mihai pungkôm laia an om hrang ni mah," (Deut. 23:1) tiin irziak a ni. Paula'n an Juda dân an hriat irkipa, kha dân hmangin chong na takin a hril suak tâk a ni.

5:13 Urênghaio, nangni chu Zalênna nei hranga koi nin ni, nin zalênna hi taksa ta hranga zoro inchuma hmang viat no roi :

Reng Jisua ni koina chu suak ni loiin, nâi hranga a ni ikoi a ni ti Johan 8:31-36-ah hmu thei a ni. Jisua'n, "Ki Thutaka nin om maiin chu ki irchutir tak takhai ni nin ti; Thutak inhria nin ta, thutak khan nangni'n zalêntir a ti" a tia (Joh. 8:31-32). Jisua Krista'n suak ata mi tin an zalêntira, kha khah zalênna tak tak a ni. Jisua'n, "Nâipa'n nangni

Sa dik tak, saninhringna thu hih chelindet ngit hrangin a ni irchutir a ni.

1:10. Mihriam inlômtir mo . . . Pathian inlômtir? : 'Inlômtir' ti hih Grik chong *peitho* a ni, a omzia chu inditna dong tihna mani ar kôk thei. Ar châng 10 pumpui omzia chu - "Pathian thu diktak mo ki hril, mihriam lôm lam thu? Mi lôm hrang ringotin ti ngai ma ung, khang hril mai mai mi ni inlân chu Krista sinthotu ni thei no ning," tihna a ni. Mihriam nuamlama sintho ni loiin, Pathian nuamlama sin ki tho zêl tihna a ni. Hitaka hin Paula'n mihriam tiang ena sin a thô nozia a târinlang a ni. Hi hin 'Mihriam inlômtir nang mah' a tihna chu ni ual maka, Paula'n a sinthôna san tak a hrilna a ni. Pathian ata Thurchi Sa dik chu a dikna ang taka hril hrang a nia; a sin chu a lôm lam ang takin sin ngêt hrang a ni.

II. PAULA THURCHI SA HRIL CHU PATHIAN ATA HMU A NI (1:11-24) :

Irchâng 11-12-ah hin Paula tirko a nina chu Jisua Krista kuang ata a dong a nih thu a hrila. Irchâng 13,14-ah hin Jisua leh an irpôl mâna a hringnun a chuanga. Irchâng 15-24-ah hin Paula'n Jisua inlârna a hmu phut rengata kum thum sûng vêl a hun a hmang dân a hril suaka. Hitaka a thiltum tak chu - Paula tirko a nina hih mihriamhai kuang ata a idong ni loiin, Jisua Krista kuang ata a idong a nih ti a hrilfia.

Ei Bible-ah hin Thurchi Sa chi dang le zoro dang danga hmang hrang chi a oma. Kha khah a zoro roa a poimo a oma; a zoro loa hmang chu iamtuhai fesualpuina a om thei. Thurchi Sa chu dik taka ei inpuang theina hranga târinlang a ni.

1. Ram Thurchi Sa - Mat. 24:14. Hi hih kum sâng Ram Thurchi chu a ni bîk.

2. Saninhringna Thurchi Sa - Efe. 1:13 cf; Mk. 1:15. Hi hih eini huna hril chu a ni. Hi Thurchi Sa hih lungkhamna Thurchi Sa ti le Krista Thurchi Sa tiin koi a ni.

3. Thurchi Sa chi dang - Gal. 1:6. Hi Thurchi Sa dang hih Mosia hmanga Pathian Dân a ipêk kaihruaina chu a ni. Kha khah 'Mosia Dân' ti a ni.

zoroa inpuang hrang ni loiin, nakan sônmaton zoro la hong tung hrang tika inpuang hrang a ni. Inpuang hrangtu khom Vântirtôn a ni.

5. Paula Thurchi Sa - Rom. 2:16. Ki Thurchi Sa hril anga mihriamhai ta hranga Jisua Krista hmanga hril chu a ni.

1:11 Urênghaio, Thurchi Sa nangni ki ihril hih mihriam ata suak ni mah : Mihriam thu ata suak ni mah ti hih, ‘mihriam thurchi sa ni mah,’ (RSV), ‘mihriam ihmusuak ni mah’ (NEB) tiin irhlet a ni. A omzia chu mihriam chungchâng, mihriam thu le mihriam nuam dâna hril ni mah tihna a ni. Paula hin Pathian kuang ata saninhringna Thurchi Sa a donga, kha a idong le a ihmu ang chiah khan a ihril ngai a ni. Mihriam irchutirna ata a idong ni maka, mihriam itîrsuak le inkung khom ni loiin, Pathian ngêtin a koia, Jentailhai tirkoa inkungin hi Lungkhamna Thurchi Sa chu an puang tâk a ni. Pathian kuang ata a idong a ni sikin, Paula’n Thurchi Sa chu inzakpui ma ung’ (Rom. 1:16) a hril ngam tâk a ni.

1:12. Tu kuanga dong khom ni ma ung Jisua Krista ngei khan ki kuang a inpuang a ni - Paula tirko a nina hih Tirko masahai kuang ata a idong ni maka. Juda-haiin sakho thua thumak sintho irzom zêl ngai ang kha ni mah. Tukhomin nir chu ual ni mahai. Juda Rabbi-hai ata irchûna a ihmu le a idong khom ni mah, Jisua ngei ata a ni. Jisua Krista ngei khan ki kuang a inpuang a ni. Paula Thurchi Sa hmu dân chu mihriam kuang ata irchu irzom sai ni maka, Jisua Krista inlârna (direct revelation) ata hmu a ni. Damaska lampuia Jisua inlârna a hmu khah a piantharna le tirko hranga inkung a nih ti Paula’n a ipom indet ngit a ni (Tir. 9:1-19).

1:13-14-a hin Paula’n Krista tirko a ni mâna, a piangthar mâna, Juda sakho biak dâna a takirtâi ngai zia a hrila. A hril nasan khom Juda sakhua hih inhriat infel loa a suaksan mai mai a ni loizia le Reng Jisua Krista’n a koi suakna chu a pom indet ngit thu a hril nuam a ni.

1:13. Pathian Koiindanghai laia hong lûta deng kin theitirhaia

5:8 Hi hruai kôina hih a koitu ata suak ni mah.

‘**Hruai kôina**’ ti hih ‘hlêmna’ ti khoma hril thei a ni. Hruai kôina ti chu Judahai ata irchutirna dik loi a ni, kha khah Dân inphût sertan a ni. Sertan hranga hruai kôina hih a koitu (Pathian) ata suak ni mah ti fel takin a hrila. Pathianin mi a ikoihai chu irhmangna lampuia intân hrangin koi ngai maka, saninhringna chang hrangin kêng a koi ngai a ni. Paula’n, “Pathian lungthungtu, ama inkung anga a ikoihai hrangin chu, an satna hrangin itinrêng a tho pe ngai ti ei inhriat,” (Rom. 8:28) tiin ar ziak.

5:9 Chol tômtê khomin bai lian tak khom ar fang suak thei :

Hitaka ‘**Chol**’ ti hih Judahai irchutirna dik loi (false teaching of the Judaizers) - cf. Matt. 16:12 en ro; ‘**bai**’ ti hih iamtuhai, a bîkin Koiindang a irkôk a ni. I Kor. 5:6-ah “Chol tômtê’n bai a pumpuiin a thoi zit ngai ti nin inhriat mo ni ma?” ti ei hmu. Paula’n chol hi irchutirna dik loi sual angin a hmang. Krista iamtuhai hih chol kop loi bai an nih tiin a hril (I Kor. 5:7). Irchutirna dik loi chu iamtuhai laia an darin, a tôpa chu Koiindang koidarna a ni. Sual zapzia ichiom a hrilna a ni. Sual tê mani, irchutirna dik loi tê mani hin mi a kaihruai sualin chu, kha sual tê hin mihriam an siat thei tamzia thu Paula’n a nin hriattir a ni.

5:10 Rengpa inkhata om suam ei ni sikin nangni inbuitir chu hrem la tong an ti.

Chong danga Bible-a chu “Ngaitua danglam irput no chin nih ti Rengpaa khan ki iam ngit (I am confident in the Lord concerning you that you will be no other mind - RV) ti a ni. Paula’n chol sintho angin irchutirna dik loi hin Krista iamtuhai laia sintho khom sian inhnîng loa lungkhamna Thurchi Sa dik chu det taka chel ngit hrangin sabeina a nei.

Khannisianlân, Galatia Koiindanghai inbuitu (Juda irchutirtu dolhai) sikin hruai kôiin an om ngaia, Koiindang inbuituhai chu Pathianin an chung a roirêlin, la hrem ngêta a tih ti thu Paula’n a hril.

5:11 Urênghaio, keima’n sertan a nang thu lei hril ngai inlân Kros thu kin ihril hin buaina siam no ni.

Paula hi Mosia Dân sinthônaa a lei lêng lai khan dengitheina tong ngai maka, roirêltuhai khomin an inza ngai a ni. Kristianhai dengitheitirtu a lei ni ngaia. Khannisian, Damaska khopui kôla Jisua

5:4 Dân zôm sika thiamchang tumhaio, Krista leh nin irsen tâka.

Dân zôm sika thiamchangna zongtuhai chu, Krista iamna sika saninhringna chu an pom ta no sikin, Krista leh irsen an ni.

Lungkhamna kha nin suaksan tâk : Gal. 5:3 (iv) hrilfiana en roh.

5:5 Keini chu Irtha zâra iamna . . . kin inghâkhmo a ni.

Dâna felna zongtuhai chu Pathian makunga thiamchangna chang ngai mahai ti Paula'n an hriat hnungin hi irchâng 5-na hih a hril tâk a ni. Hi irchâng omzia chu - Keini (Krista iamtuhai) chu iamna sika Pathian makunga thiamchangna irkip (felna) chu nghâkhmo taka thîrin kin nghâka, hihai murdi hih Pathian Irtha zit a ni, keini Kristianhai chu kin itho sai nghâk kin ni, tihna a ni.

5:6 Jisua Kristaa ei om photin chu sertan le tan loi ite danglam ual mah.

Mosia Dânin a inphût sertan mani, sertan loi mani thuin Pathian makunga thiamchangna lampui nei mah; Jisua Krista iam hih thiamchangna irkip, saninhringna bulpui tak a ni tihna a ni. Hitaka hin Juda dâna sertan hih a idem bîk ni maka, sertan loi khom a inpâk ual ni mah. Jisua Krista irchutirna lama om hrangin chu sertan le tan loi ite danglam mah, thiamchangna irkip (felna) chang hrangin chu Krista iam hih a thupui tak a ni ti hih Paula thiltum a ni.

Lungthungnaa irbel iamna hih a poimo a ni.

Iamna hih lungthungna le sinthônahai a huapa (Jak. 2:22,26; I Thes. 1:3); khasikin, iamna hih a kâmnang tak a ni. Kha iamna khah lungthungna leh ar zoma, kha khan sin sa tho chu a inhring a ni.

5:7 Mâ nin isôn tia le te, a tu takin mo thutak kha mâksan hranga nangni hruai irhmang?

Paula'n Kristian nun hih intân irsiatnaa intân angin a hril ngai (I Kor. 9:24,26; Gal. 2:2; Fil. 3:14; I Tim. 4:7). Jisua Krista iamna lama intân irsiatna khan satakin nin intân laiin, tu'n mo thutak mâksan hrangin nangni hruai irhmang? ti irdonna a ni. Thutak chu 'Saninhringna

a tumhaia, Damaska khuaa Kristianhai man tumin ochai ulianhai kuang phalna lâk a fea (Tir. 9:1ff.). Khaanga Kristianhai that a tum lai khan Damaska khua lampuia, Reng Jisua'n ar tokpua, Krista tirko a hong ni ta.

1:14. Ei sakhua biakna tiang Ki rual tam tak Judahai ki khêl ngai. Judahaiin Dân Bu (*Torah*) bâka hin irziak loi dân' (oral tradition) an nei intama. Khahai khah inhnunga chu an irziak khôma, **Mishna** bu an ti. Khan, Mishna le **Gemera** (Mishna bu hrilfiana) kai-kopin **Talmud** an siam nôka. Ziak dân le ziak loi dânhai hih an sakho poimo takin an irngaia. Paula'n, hi dânhaia hin a hun laia mihai a khêl zit angin a inhriata. Khasikin, "Dân lama chu Farisai ki ni, sathnem irngaina tiang chu Koiindanghai dengitheitirtu ki ni. Dânin a inphût anga hlensuakna lama khom sêlnaboî ki ni," (Fil. 3:5f.) huaisen takin a ti. Irchi lama khom Paula'n, 'Israel irchia mi, Benjamin irchia mi, Hebrai nu le pa kêra suak ki ni (Fil. 3:4f.) a ti. Paula hih Gamaliela ke bula seilian hruaitu irhming inlâr bîk le huaisen tak a nih ti ama ngeiin a inpuang a ni.

1:15 Pathian lungkhamna'n ka nu pum sùng ata a ni lei inkunga, a ni ikoi tâk a ni: Paula tirko nina ruk loi anga Juda irchutirtu dik loihaiin an dem insiatna chu hi irchângna hin fel takin inhriattirna a pêka. A nu pum sùng ata Pathian sinthotu ngêt ni hrangin a inkung le indang bîk chu a ni ti, Irtha Irthiangin an hriattirna ar ziak tâk a ni. **Koisuak / indang bîk / inkung bîk** ti hih Pathian ta hranga koi / inthang (koisuak) tihna a nia (cf. Rom. 1:1; Jakoba hai (Rom. 9:10-13), Jeremia hai (Jer. 1:5), angin Pathianin a suak mân rengata a ikoi tâk a ni ti hih Paula inhriat dân chu a ni (Tir. 9:15). Paula'n Pathian lei inhriatna le inkungna hi a iam ngêta. A koitu le an thangtu chu Pathian ngêt a nizia le, Pathian inhre loi le ngaisak loiin lei om sian khom, Pathianin a nu sùnga a om ata a inkung le a ikoisuak a nih ti fel takin a hril tâk a ni.

Pathian lungkhamna'n ti hin lungkhamnaa, lungkhamna hmangin, lungkhamna zâra ti ar kôk a ni. Paula hih a nu pum sùnga a om lai ata Pathianin a tirko hrangin lungkhamana'n a koi suizom zêla. Paula tirko hranga koitu chu Pathian ngêt a nia, Damaska khua kôla Paula inlârna hmu khah (Tir. 9:1-17) en roh. Jisua Kristaa saninhringna

Pathian lungkhamna zâra Galatia mihai chu koi an ni tâkzia an kuang a inhriattir tâk a ni.

1:16 Jentailhai laia Thurchi Sa ki hril theina hrangin : Tir. 9:15-ah khan Paula hi Jentailhai tirko hranga Pathianin a inkung ngêt a nizia ei hmua; kha khah Pathianin a Nâipa Jisua Krista hmangin a kuang a inpuangtir a ni. Rom. 11:13-a khom Paula hin Jentailhai tirko a ni thu hmu thei a ni. Damaska khua kôla Jisua inlârna a hmu khom khah Thurchi Sa hril hranga koi a ni. Paula hin inlârna a idong chu a taksa mikuar ngêta an hriata; Mosia Dâna Thurchi Sa chi dang chu inpuang ta loiin, Pathian lungkhamna Thurchi Sa inpuang ta hrangin Jisua Krista ngêtin a hril ti khah Paula'n a hrilsuak tâk a ni.

Tute irdon loiin : Paula'n Krista inlârna a hmua, a piangtharna thua le Saninhringna Thurchi Sa tirkoa inkung a ni chungchânga hin mi dang tute an hong irrol loi thu hril a itum a ni.

1:17. Ki ni mân daiha tirtôn . . . mihai kuang fe ma ung : Hi irchânga hin Paula'n a pianginthar zoi zela tute irdon loiin, Jerusalem-a khom fe loiin, Arabia rama a fe zôi zel niin a hrila. Arabia rengata Damaska-ah ngêt khan a hong kêr nôk thu a hrila. Khannisian, Tir. 9:19-25-a khan Paula chu Krista inlârna a hmu zoi zela khan Damaska khuaa hun i dôr tôk mani chu a oma. Tir. 9:23-ah khan, “Zoro sôtak sêng” Saula chu Damaska khuaa that an tum sika kul bang pên tiang kokin an inthâka. Sinthohai bu-ah hin Paula chu Arabia ram a fe thu rêng rêng a hrilna om mah.

Galatia ziaka hin chu Paula ngeiin Arabia rama ki fe a tia, itho sika fe ma ni? Arabia rama a ife hih ama irtha hringnun Rengpa leh irpôlna hranga fe ni a ti, kha khah Tirtônhai sinthôna irziaktu'n a irziak irhmâi ni ngêt a ti. Kha Arabia rama khan Rengpa leh irpôlna hun fianrial an neia, deipuhaiin Mesia a zuang suak hrang le, rammual saninhringtu suak hrang a niziahai satakin irchuin a om a ni. Sâp inkhat ar hming Elsie E.Egermeier hin, ‘Paula chu Arabia ramchâra Pathian thu irchu khan Messia rammual saninhringtu hong suak hrang thurchi chu a hong inhriat infela . . . Nazareth Jisua irchutirtu dola a lei irngai ngai khah deipuhaiin a thurchi an lei hrillôk ngei khah Messia chu a nih a ti ta,’ tiin ar ziak. Arabia hi ramchâr ram a nia. Ramchâr hmuna hin Johan

Krista iamtu (Kristian) ni tâk hnunga Dâna sertan sat nozia lampui minli (4) a hril :

i) Krista chu inlâppui viat no chin ni (ch. 2) :

Krista sintho chu dân sinthoa saninhring ni loiin, lungkhamnaa saninhring a ni. Krista iamtuhai chu *iamnaa* kalchôiin saninhring ei ni. Sertan sika saninhring chu, Mosia dân zôm sika saninhring zongna a ni sikin, Krista iam sika lungkhamnaa saninhringna chu inlâppuina om viat mah tihna a ni.

ii) Dânin a inphût murdi chu an itho lele hrang a ni (ch. 3) :

Sertan chu Dân zôm nuam sika tan a ni. Dân murdi zôm irkip zit loi chu Dân zôm loi ang a ni sikin, Dân zôm nuam khan a izôm zit ngêt hrang a nang (Rom. 2:25; Gal. 3:10). Kha khan Dân inphûtna san tak chu a ni.

iii) Krista leh irsenna a ni (ch. 4) :

Iamna'n Krista leh irzomna a nia; dâna sertan thua khan kha irzomna hrui chu a chat nôka, dân suaka om tâk tihna a ni.

iv) Lungkhamna chu nin suaksan (mâksan) tâk a ni (ch. 4) :

Saninhringna chu Pathian lungkhamna sika dong thei a nia, Dân zôm sikin saninhringna dong thei ni viat mah. Khasikin, Lungkhamna saninhringna chu lungkhamna a ni anga dong nin tum no'n chu (cf. Rom. 4:16) lungkhamna chu nin isuaksan tâk tihna a ni.

5:3 Sertan murdi kuang . . . Dânin a inphût murdi an itho lele hrang a ni.

Galatia iamtuhai chu Juda dâna sertan ngêt hrang a nih ti irchutirtu dolhaiin an inphûta. Paula ngei khom sertan mi a nia, dâna sertan khom ni sianlân, kha dâna sintho khah saninhringna om mah ti an hriat infela. Khasikin, saninhringna hrangin dân chu kâmnang mah. Dân thua chu, dân murdihai zôm irkip ngêt hrang ti a ni. Khasikin, Paula'n Dâna mihriamhai chu hlochukna om mah ti an hriata, Jisua Krista iamna lungkhamna sika vaih saninhringna thutak chu ar chuhai zêl ta.

BUNG - 5**MOSIA DÂN HNUAI (SUAK) ATA KRISTA
LUNGKHAMNA'N A NIN ZALÊNTIR DÂN THU****I. KRISTAA NIN ZALÊNNA VONG INSA ROI (5:1-15)**

Galatia bung 1 -4 sêng hin lungkhamna sika saninhringna thu a hrila; bung 5 -6 hi chu saninhringna changtuhaiin an ni tin hringnun chu a taka an innunpui hrang lam a hrila.

5:1 Krista khan a nin zalêntir tâka . . . suak ringkola intâng nôk ta no roi :

Bung 5-na hih bung 4-na leh irzom zêl a ni. Jisua Krista iam sika Pathian makunga thiamchang le mi fela tep tâk ei ni. Kristaa iamna ti chu zalênna dik tihna a ni (Faith in Christ means true freedom).

Suak ringkol a iti hih mihriam suak ringkol ata zôk ni loiin - Juda Dân le Jentail mi ninaa irthoka suak thu a ni. Khanchu, iamna sikin Krista'n suak nina ata a nin suaktir tâkin chu Ama iamtu ta photin chu Juda khom Jentail khom, mi tukhom Dân hnuaiia lût nôk ta loi hranga fûina a ni. **Ringkola intâng** ti chu puakrik idelpha tihna a ni. Pathianin Israelhai Aigupta suak ata a kêlsuakna thua, "An ringkolhai chu kin siata, ngîr puma zâng takin nangni ki infetir tâk a ni," (Lev. 26:13) ti khah Paula'n hitaka hin a hmang.

Ngîr indet unglân : Jisua Krista iamnaa khan ngîr indet ngit hranga hrilna a ni. Krista iamtuhai chu irchûna dik loi le hlêmna phâivua'n hong sêmhai khom sian, an iamna dinghmun irsontir tum loa, ngîr indet ngit hranga hrilna a ni.

5:2 Irngai u ta . . . ser nin tanin chu Krista khah inlâppui viat no chin ni :

Dân thuneina hnuaiia suak ringkola intâng tâk, Paula'n ama irhming irziakin 'Keima Paula ngei hin' tiin an kuang a hrila. Paula hih Juda nam Mosia dân sinthôna hnuaiia lei om ngai a ni, sertan mi a nia; sertanna hih Pathian felna oma lei irngai hen a ni. Kha dinghmun khah a dik loizia hrilfia hrangin a hril inlang.

Damaska kho tiang ki hong ikâr nôk lik tâk a ni : Paula hi Arabia rama khan satakin chongchaina neia Rengpa leh irpôlna a nei zoiin deipuhaiin Messia thurchi an lei inpuangna khah ar chu zoiin, inhriatna le irtha tianga hrâtna a neia, Damaska khopuia khan thu a hril nôk tâk a ni. Damaska hi Suria khopui (capital) a ni. Jerusalem ata mêl 133 vêla hla, hmâr lam tianga om a ni. Paula'n lekha ar ziak lai huna hin Arabia rêng ar hming Areta thuneina hnuia om niin an lang (II Kor. 11:33).

1:18. Kum thum hnunga . . . ki châma : Hitaka **kum thum hnunga** ti hih a piangthar rengata tepin kum thum niin mi thiam senkhatin an iam. Mi senkhatin, Damaska suaksana Arabia a pan rengata sui niin an iam. **Kifa** (ch. 18) chu Petera irhming inkhat a ni. Aramik chonga 'Lung' a ninole 'Lungpui' tihna a ni. Petera hin irhming a nei intama. A Hebrai irhming chu **Simeona** a ni, kha khah Grik chonga irziakin **Simona** (Joh. 1:41) an ti. **Simona** chu Juda irhming, Grikhai hmang dân a ni. Simona chu Aramik irhming Kifa (lungpui) tiin Jisua'n a phuaa. Grik chonga lungpui tihna chu Petera a ni (Joh. 1:42; Matt. 16:18). Khasikin, Simon Petera tiin an ikoi ngai a ni (Lk. 5:8).

Sûn sômhleiringa ki châma : Paula chu Jerusalem-a khan Petera pôlin sûn sômhleiringa a châm thu a hrila. A châm sêng hin Synagog (Juda-hai inkhômna in) Pathian biak hrangin a fe ngai. Paula hi Jerusalem-a sinthôna, huaisen takin a nei niin an langa. Khannisian, hnôlna le hrilsiatna a suak zêl sikin, an tîrsuak niin an lang.

1:19 . . . Jakoba ti no chu tirtôn danghai tute hmu ma ung : Rengpa urêng Jakoba hi Jisua irchutir laia mi khah ni loiin, Jisua urêng Jakoba (Mat. 13:55) a ni. Rengpa urêng Jakoba a ti hih Jerusalem Koiindang laia hin hruaitu'n a changa, Jerusalem inkhômuaia khan chairman a ni (Tir. 15:13f). Khasikin, Paula leh hin irngei taka sinthôna neiin an inhmêthriat ngei a nih ti Paula'n a hril.

1:20 . . . Ki thu irziak hih a dik a ni. Milak tho ma ung Pathian khomin an hriat : Paula thuhrilhai chu Pathian ata a idong a ni sikin, 'milak tho ma ung, Pathianin an hriat' (ch. 20) a iti ngam a ni. Jisua irchutirhai bâi ata le tirko danghai ata a idong khom ni loi, ama iphua

a hmu ata Pathian inhriattir dik tak a ni sikin, ‘Ki thu irziak hih a dik,’ tiin huaisen takin a inpuang ngam a ni. Rammuala sakhua tam tak chu fianriala sôttak tak ngaitua hnunga hmusuak mani, sakho dang dang irchutirnahai ata vârna hmusuak mani a nia. Khakhêla, Kristian laia khom mi tam tak chu, mihai sinthôna zâra Rengpa hmu le satvurna tam tak dong an om thei. Khannisian, Paula chu Krista inlârnaa Pathian ngei ata a idong a nih fel takin a hril ngam tâk a ni.

1:21 Kha zoiin . . . Suria le Kilikia ramhaia ki fe nôk tâka : Tir. 9:20-a hin Paula chu Jerusalem-a Judahaiin that an tum sikin, Kristian urênghaiin Kaisari khuaa an hruaia, Kilikia rama a suakna khua Tarsa tiang an tîr tiin hril a ni. Galatia 1:18-ah khan Jerusalem-a a fe thu leh hin thil thuhmun niin an lang. Mi senkhatin Judahai ta hrang vaih Jisua chu Saninhrintu ni loiin, Jentailhai ta hrang khom a nizia inpuang hrangin Paula chu inhriattir a nia, Kristian danghaiin Paula Jerusalem ata an hruai suak tâk a nih tiin an iam. Mi senkhatin, Paula hi that an tum sika, Jerusalem ata Kilikia ram tiang an hruai niin an iam. Suria chu ram hmâr tianga om a ni. Kiliki ram khopui chu Tarsa a ni; Paula suakna khua a ni. Khopui irhming inthang tak a nia, irchûna (education) hmun irsâng tak (University) omna hmun a ni.

1:22-24. Hi irchâng hril chu Paula thurchi inthang vêl dân a ni. Paula irhming hih hmun tam taka chu an thanga. A thiamna sika vaih ni loiin, Kristianhai deng an theitirhai sikin mi tam takin ar hming chu an lei inhriat rôn tâka. Khannisian, Judai rama Kristianhai laia, fel taka hmêlhriat chu an la vâng. Judai rama Koiindanghaiin, Paula matona Kristian doitu le Thurchi Sa hnôltu tak khah a piangthar tâk ti mihai lei ihril an lei inhriat sikin Pathian an inpâk a ni (ch. 24). Khannisian, a piangthar hnungin Paula chu mi dang leh hmêl inhriatna tak tak la om mah. Paula hi matona Kristian doitu a lei nia, atûn chu a nunna piangtharna le Thurchi Sa hrilna a hmang tâk sikin Judai rama mihaiin Pathian an chôindôma, an inpâk tâk a ni. Matona khan Paula chu Juda sakhuaa a bulpui a nia, Kristian dengitheitirtu a lei nia. Jisua inlârna a hmu rengata chu, Krista ngeiin a nun an danglamtira, sinthôna thar a pêk tâk a ni. Mi sual tak piangthar hih a sân lôm a oma. Mi sual nun indanglamtirtu le siam insatu Pathian chu choiirsâng le inpâkin a om

4:30 Lekha thuah itin mo a irziak kha?

Lekha Thu a iti hih Pathian Lekha Thu, Dân Bu (*torah*) hrilna a ni. Dân Bu a hrilna chu Mosia Lekha Buhai - Genesis ata Deuteronomyhai a huam zit a ni. Judahaiin Dân an ngaisânga; khasikin, Paula’n nin Dân Bu-ah itin mo a irziak kha? tiin a hril ta a ni. Hi irchâng hih Gen. 21:10-ah thu, “Hi suaknu le a nâipa hih inhnotsuak roh : hi suaknu nâipa hih ki nâipa Isaka irchon luapuitu hrang ni thei no ni,” tiin Sari’n Abraham a hrilna thu a ni. Gen. 17:18-21-a khan Abraham a’n Ismael chu irchon luatua siam a nuam niin an lang; khannisian, Pathianin phal mah. Irchon luana thu’nkung chu Isaka pêk a nia; ama ata Abraham a irchia Thu’nkungna irchon luatu nina a sia tâk a ni. Pathian Thu’nkung irchon luana chu - Taksa tianga irchi Judahai ata ni maka, Irthaa irchihai, Krista iamtuhai (Juda le Jentail) kuang pêk a ni.

4:31 Khanchu, urênghaio, suak ni loinu nâihai ei ni.

Hitaka hin Paula’n a thuhril bung 3 -4 pumpui khârna’n a hmang angin an lang.

Abraham a suaknu Hagari nâipa Ismaela nâihai, Dân sinthoa omhai, irchon luatuhai ni loi thu a hrila. Kha hnung chu suak ni loinu nâipa Isaka nâihai, Krista iamnaa Pathian Thu’nkung nâi, irchon luatuhai, Kristaa zalênna hmuhai (Kristian) a hril nôka. Krista iamtuhai chu Lungkhamnaa saninhring mihai ei nizia, suak ni loinu (Sari) nâi Isaka chu Pathian Thu’nkung nâi, Abraham a irchon luatua dik tak a ni angin; Irthaa irzir Pathian nâihai ei nizia thu’n a namindet tâk a ni.

Hi thua hin lampui lian irang loi inhni suina a oma.

1) Hagari (suaknu) : Suak, Sinai Tâng, Dân, taksa mi, hnuai Jerusalem, suakhai nu. Suaknu nâihai chu irchon luatu ni thei loi an ni.

2) Sari (Suak ni loinu) : Suak ni loi, Thu’nkung, iamna, Irtha,

Ramthar an isabei leh a irzom (Ezek. 40; Zak. 2). Thuthung Luia Pathian mihai chu Judahai an ni, Thuthung Thara Pathian mihai chu Krista zuitu (Kristian), iamtuhai chu an ni. Judahai chu hnuai Jerusalem an nia, Kristianhai chu Vên Jerusalem an ni. Chung lam (vên) Jerusalem khopui thar chu Jisua Krista iamtuhai murdi lêngna khopui hrang chu a ni. Krista iamtuhai chu Vên khua le tui mi ei ni. Paula'n, "Eini chu irvân khua le tuihai ei nia, Irvân ata a ni Saninhringtu Rengpa Jisua zuang hrang khah nghâkhmo takin ei ithîr a ni (Fil. 3:20). Krista zâra chung tiang Jerusalem nâihai ei nih ti Paula'n fel takin a hril. Hebrai ziaktu khomin, "Irnênga hin khopui det nei mak mea, khopui la hong om hrang khah ei isabei a ni," (Heb. 13:14) tiin a hril.

4:27 Nang ching, nâi nei ngai loi, lômin lân, Nang nâiha irvei ngai loi, raifân takin khêksuak

Hi thu hih Isaiâ 54:1-ah thu lâk a ni. Jerusalem khopuia Judahai, Babulon sala a hruai mân nêkin a hnunga mipui an la hong itam hrang le a roiinpui ual hrang thu hrilna a ni. Abrahama dôngma Sari, kum sôtak nâi nei loi (ching) hin nâi tam tak a nei nôk thu lâkin Judahai dinghmun hrilna a ni. Jerusalem chu nâi nei thei loinu, sabeidonga lei om a nia; kha khah Sari ang a ni. Sari chu iamtuhai nu anga a hril sikin Pathian iamtuhai an la hong pung hrang thu hrilna a ni.

4:28 Khanchu urênghaio, Pathian thu'nkung nâihai nin ni.

Krista zâra eini iamtuhai hih Isaka anga Pathian Thu'nkung nâihai ei ni. Abrahama nâi, Isaka ang nina hih taksa lam tianga ni loiin irtha lam tianga a ni. Pathian Thu'nkung nâihai ei nina hih iamna sika a ni. Atûn chu Juda le Jentail, suak le suak no khom Pathian Nâipa Jisua Krista iamtu ta phot chu, Isaka anga, Pathian Thu'nkung nâihai an ni.

4:29 Mihriam dân ang dênin atûn khom a ni mai.

Abrahama suaknu, Hagari ata nâi (mihring taksa dân pângaiia irzir) Ismaela'n suak loinu Sari ata nâi (Irtha dân irzir) Isaka deng a in-thei thu a ni. Gen. 21:9-a khan Ismaela'n Irtha sinthotheinaa thu'nkung nâi, Isaka chu an nuisan thu ei hmu. Mihriam dân irzir Ismaela'n, Thu'nkung nâi, Isaka a hmusita, an nuisan ang khan Dân hnuai om Judahaiin Krista iamtuhai hih hmusitin innuisanhai khomsian, Isaka

BUNG - 2

MOSIA DÂN THISANA THUTHUNG THARA JISUA KRISTA THURCHI SA-A INNUN

I. TIRKO DANGHAIIN PAULA TIRKO NINA AN POM (2:1-10) :

Paula zoro lai khan irchutirna dikloi a tama. Kristianhai khom Mosia Dân anga ser intantir kher a nang ti irchutirna a oma. Thuthung Lui dân Sertan (circumcision) le sertan loi thu chu an buaipui tâk a ni. Irchutirna dolhaiin Jentailhai laia Paula sinthôna chu hrilsiat an tum ngita. Jentail Kristianhai khom Juda dân an izôm ngêt hrang tiin irchutirna an pêka. Kha mihai ngaidân chu a dik loizia Gal. 2:1-10 sênga hin Paula'n a sâm.

2:1. Kum sôm hleiminli zoiin Barnaba leh Tita khom kin hruai sa : Paula'n a piangthar ata kum sômheliminli (14 years) zoia, sertan loi mi Tita hruaiin Paula le Barnaba chu Jerusalem-a an fea. Hitaka **kin hong fe nôka** a ti hi: Paula a piangthar ata kum thum hnunga khan Jerusalem-a a fea, kha lai khan sôn sômhleiringa a châma. (cf. 1:18); kha zoia a piangthar ata kum sômheliminli zoia Jerusalem a fe nôk tihna a ni. Hi hun kêr sênga hin Jerusalem-a khom Kristian an lei pung zêl a ni.

Paula inzin phutnaa a rual, sinthopuihai thurchi tômtê'n hril sa a ni.

Barnaba thurchi : Barnaba irhming omzia chu "Irtharngamna Nâi" tihna a ni. Ama hi Levi irchi, Kupra chômbunga mi a ni, ram a neia, kha khah a zuara, a man khah hong chôiin tirkohai kuang an hlana (Tir. 11:19-37). Ama hi mi sataka a nia, Koiindnghai ihmang tak niin an lang (Tir. 11:19-30). Barnaba hih Antiokei khuaa Paula sintho chang-pui hranga Pathian le Koiindanghaiin an inkung kha a ni. Paula inzin voikhatnaa khan a kopa (Tir. 13:2). Antiokei ata Paula le Barnaba chu Koiindanga Pathian sintho hrangin tîrsuak an ni.

Tita thurchi : Tita chu Grik mi, Jentail, (sertan loi) mi a ni (2:3).

(2 Kor. 8:23) a ti ngai a ni. Korinth Koiindang chungchânga Paula lekhaton chôitu angin an lang (2 Kor. 7:6); an inzin laiin Kret chôm-bunga an mâksan (Tita 1:4).

Paula, Barnaba le Tita hai hih Thurchi Sa hrilna lama pôl (team) fel tak le iamom tak an ni.

2:2. Pathianin a ni tîr sika fe ki ni : ‘A ni tîr’ ti hih ziak danga chu ‘Inhriattir’ mani, inlârna (revelation) hmu mani tiin irziak a ni. Pathian inlârna (revelation), irtha tianga inhriattir sika tîrsuak a nizia a inpuang a ni. Pathian ngeiin Thurchi Sa hril hranga tîr a ni sikin, Paula’n, ‘A ni tîr sika fe ki ni,’ (2:2) a ti. Mosia Dâna a mihring ngaituana maia fe ni loiin, Irtha Irthiang tîrin a hringnun hi a sep tâk a ni. Pathian thu ang zêlin ti hih ei thupui ual tak hrang chu a ni.

Hruaitu lian ualhai chu an bingîn kir hmupuihai : ‘Hruaitu lian’ a iti hih Koiindanga thuneituhai, hruaituhai (Church leaders) an ni. Paula’n a tirko hmu dân hi, Koiindang hruaituhai khomin fel taka inhriattir a nuama, vântâng laia ni loiin an bingîn a irhmupuihai a ni. Pathianin a tirko nina, Juda le Jentail nam murdi laia tirkoa inkung a nizia an hriattira.

Jentailhai kuang Thurchi Sa . . . Hitaka a inlang lam chu Jentailhai laia a sintho dân khah vântâng laia a hrila, hruaitu lian ualhai chu an bingîn ar hmupuihaia, a hril ngai niin an lang. Tir. 9:15f.-ah chuang dânin Paula hih Juda mihai kuang vaiha ni loiin, Jentailhai kuanga Rengpa tirko hranga inkung a ni. Khasikin, Jentailhai laia Thurchi Sa a inpuang thu hih Jerusalem Koiindanghai laia khom a hrila. A hril nasan chu : Lungkhamna Thurchi Sa hih Juda mihai hrang vaih ni maka, Juda le Jentail, nam tin ta hranga Saninhringna Thurchi Sa a nizia fel takin a ihril nuam a ni. Paula’n a sinthonahai mâkana a ni nona hrangin irdîn le takirtâi takin Rengpa sin a itho a ni.

2:3. Khannisianlân, . . . Tita khom kha Grik mi a ni nâkin . . . Ser intantir ual mahai : Tita hih Grik mi, Jentail a ni (2:1). Kristian a hong changin, Juda nam nina Mosia Dâna sertan a ini ngêt hrang inphûtna a oma. Khannisian, Pathian mihai nina hih Juda mi nina ngêt a ini loi hrang ti Paula’n a hril. Jentail iamtuhai chung a ser intantir hi nang mah

21:5). Isaka chu, ‘**Innuî**’ a ninole ‘**an nuî**’ tihna a ni. Abraham le Sari hai sangramin tar hnunga nâipa an nei hrang thu Rengpa’n a hril lai khan an raifânin an lôm tak taka, Sari khom an nui sikin, an nâipa irhming omzia ‘**Innuî**’ tia phua niin iam a om. Hiang tak hin Paula’n Dâna sinthoa nun le Kristaa nun khaikhinin Abrahamâ nâi inhni - suaknu ata nâi (Ismael) le suak loinu ata nâi (Isaka) dinghmun leh hin fel takin chongirkhekin an sîra.

4:24-25. Hi hih chongirkhek a ni :

Abrahama dôngma inhni - Sari le Hagari chu Pathian thuthung inhni chongirkhekna an ni.

Inkhat chu Sinai tâng ata hong suak . . . Hagari a nia, a nâi neihai chu suak an ni. Hagari kha Arabia rama Sinai ang entirna a ni.

Hagari chu Arabic rama Sinai Tâng leh irkhek a ni. Sinai Tâng chu Mosia hmanga Dân pêkna Tâng a ni. Suaknu Hagari nâi chu suak nâi a ini angin, Sinai Tânga (Mosia Dân tihna) khan Dân ngaisângtuhai chu suaka siam tâk tihna a ni.

Jerusalem-a atûnlaia kua leh hmunkhat a ni, a sûnga omhai leh suak an ni.

Dân irlekna khopui chu Judahai khopui Jerusalem a ni. Jerusalem luatuhai chu Israelhai a tihna a ni. Hnuai ram Israelhai ram chu ram-muala om a nia. Suak le sala intângna ram a ni. Israelhai chu voi tam tak suaka le sala an intâng ti ei inhriat.

Jerusalem nâihai chu taksain mi suaka an intâng vaih ni loiin, Irtha lama khom suaka le sala intâng an ni. Mosia Dân sinthôna hnuai khan an oma, Juda mi ni sika Pathian nâihai nina lam chu an zonga, Jentail (nam danghai) khom an Juda dân hruai lût an tum ngai. Israel nam Jerusalem nâihai chung a deipu hmanga Pathianin thu a inpuangnaa khan, ‘Nupang uirenu’ (Ezek. 16:32); ‘O, nang notizuar, Rengpa thu chu inhre ro,’ (Ezek. 16:35) tia koi a ni.

4:26 Chung tiang Jerusalem chu suak ni mahai, kha khah eini nu hih a ni.

Chung tiang Jerusalem ti hih hnuai Jerusalem siat hnunga Judahaiin

iii) Eini (iamtuhai) ta hranga an omziahai hrilna (4:28-31). Kha khah mimala hrilna (personal) . . . a ni. A omzia chu -

- a) Kristian chu - Isaka.
- b) Suak chu - Ismaela.

4:21 Dân hnuai om nuamhaio . . . nin inhriat loi ma ni?

Dân hnuai omhai chu Judahai tihna a ni. Judahaiin Dân Bu (*torah*) an neia, kha khah an indita, Dân Bu-ah irziak khah an inhriat loi niin an lang. Khasikin, Paula'n, "Dân thu khah nin inhriat loi ma ni?" tiin irdonna a siam. Dân hnuai om an nia chu, Dân thu khom inhriat loi an ni. Dân zuitu irtihaiin, tho'nsualna an nei ual.

4:22,23 Abrahamana'n nâpa inhni a nei - Suaknu nâi le . . . suak ni loinu nâi chu Pathian thu'nkung sika nâi a ni.

Gen. 16 le Gen. 21:1-12-ah hin Abrahamana'n a dôngma, Sari le a suaknu Hagari ata nâpa inhni a nei thu irziak a ni.

Abrahamana'n a suaknu (Hagari) ata nâpa a nei thu : Gen. 16:1-16-ah a om. Abrahamana chu kum 75 mi a niin Pathianin nâi tam tak pêk an kunga. A nâihai lai ata rammual Saninhringtu la hong suak a tih ti a hrila (Gen. 12:1-9; cf. 22:18). Kha chonginkung khah kum 10 hnunga khom khan nâi la nei thei maka. Khasikin, Sari khan a pasal Abrahamana chu a suaknu Hagari (Aigupta mi) ata irchi nei hrangin inkungna an nei tâka (Gen. 16:16).

Khanchu, Hagari'n nâi a vong tâka. Sari leh an irmil no sikin Hagari chu inhnotsuak a ni ta. Khannisian, Rengpa Vântirtônin Hagari chu a pi Sari thu thua om hrangin in tiang a tîr nôk tâka (Gen. 16:5-14). Abrahamana chu kum 86 a nia khan Hagari'n nâpa a neia, ar hming chu Ismael an phua tâka (Gen. 16:16). Ismael chu, 'Pathianin an hriat,' tihna a ni.

Abrahamana'n suak loinu (Sari) ata nâpa a nei thu (Gen. 15:1-6; 21:1ff.).

Abrahamana chu kum 99 mi a nia khan Sari ata nâi a la nei hrang thu'nkung chu Pathianin a pêk nôka (Gen. 17:1-8, 16,21). Ismael chu kum 13 mi a lei ni tâka, ser an tan pe tâka (Gen. 17:25). Abraham chu kum 10 a hong phâkin, Sari ata nâpa a hong nei tâka, ar hminga Isaka an phua (Gen.

-na an nei. Paula'n theitôpin thu a hrilna sikin ser intantir ta mahai.

2:4. Iamtu dol . . . suaka nin lûttir an tuma : Tita ser intantir tumhai hih Juda Kristian dol an ni. Iamtu dol hih lungri'ng tianga Juda, pêk inlanga Kristianhai an ni. Mosia Dân suaka ser intantir hrangin Jentail Kristianhai an bei ngai. Jisua Krista iamnaa saninhringna thu hih mi tin zalenna chu a ni. Mosia Dân sertain dân inkhirhai hnuai om, Mosia Dân Sabbath ser le fâk nêk irthiang le irthiang loi Dân murdi zôm tumna puakrik siamtuhai hih iamtu "Urêng dol" tiin Paula'n a koihai. Hi Mosia Dân suak ata Zalenna dân, Jisua Krista iamnaa om hih Irtha Irthiang inhriattirna a ni (Kol. 1:16f.).

2:5. Aniachu, Thurchi Sa thu dik . . . irtôl viat nuam ma ung : Irchutirtu dol, urêng dol, Judahaiin Mosia Dân sertain thu le dân thuhai an ihril kha, Paula hin voikhat lua a ipom nuam loi a ni. Kha Dân tiang khan iamtuhaiin an pêk viatin chu Koiindang omhai ta hrangin a isa viat loi hrang a ni. Khasikin, Jisua Krista Saninhringna Thurchi Sa-a khan det takin iamtuhai chu an ingir ngit a ni. Iamtu chu irchutirna dik loa inhring mai mai hrang ni maka (Kol. 2:8), Thurchi Sa dika an om ngit hrang a ni.

2:6. Hruaitu poimo nia inlanghai . . . Ki ta hrangin danglam ual ma . . . insir hrang ite nei mahai : Jerusalem-a Koiindang hruaituhai chu, Jisua Krista taksa ngei khah mit hmu phâk le a hnung lei zui tâk an ni sikin irngaisangna an hlo uala. Koiindang inding phuta khan, Jisua urêng Jakoba, Petera le Johana hai khah Koiindang hruaitu an lei nia. Kha mihai khom khah Paula'n ar hmupuihai. Khannisianlân, Paula sinthôna khan hrilsiatna inhre ual mahai, siam sa hrang lampui khom irhmu thei ual mahai. Rengpa'n thir bik nei ual mah, tirkohai le Paula sinthôna chu irngai hnuai le irngaisang bik ual nei mah. Khasikin, Lungkhamna Thurchi Sa lama Paula sinthôna chu ngainêp bikna ite om mah.

Hihai lua'n insir hrang ite nei mahai ti hih English Bible-ah chu 'Those men added nothing to my message' (NIV) tiin irziak a ni. Hi thu omzia chu an hruaituhai kuang ki sinthôna thu ki hrilfiah zoro lai khomin anni'n ite hril bel sa hrang nei viat no nihai tihna a ni.

laia sintho hranga inkung a nih ti a hrila. Hi irchânga hin Petera chu sertanhai laia Thurchi Sa sin inkoltir a nia; Paula chu sertan loi (Jentail)-hai laia Thurchi Sa inkoltir a nizia a hril inlang.

2:8. Sertanhai hranga tirko a ni itho pe a ni : Petera chu Jerusalem-a Pentikos nia a thu hrilna khan Juda mipuihaiin Reng Jisua Krista, an Messia ngei khah an iama, an sual irletin sâng tam tak Krista an hong pom tâka. Khaang khan Paula hih Jentail nam (sertan loihai) laia, Lungkhamna Thurchi Sa hrilin, Jentail rama an zina, Koiindang tam tak an ding tâk a ni.

2:9 Hi irchânga hin Pathian lungkhamna (Grace) chu Juda (sertanhai) le Jentail (sertan loihai) ta hrangin irang le hmunkhat a nih ti a hril nuama. Pathianin senkhat chu sertanhai laia sintho hrangin a koia; senkhat chu sertan loihai hrangin an kung a ni. Kha Thurchi Sa sinthotuhai khan koina hmunkhat an idong a ni. Pathian sinthôna an idong thuhai khah Petera, Jakoba le Johana haiin an inhriata, Pathian lungkhamna a nih ti an inhriatin chu Pathian an inpâk tâk a ni.

2:9 Irpôlna kut chang tiang Hi chongbâi hih lôm taka chubai irtûk thu hrilna a ni. Pathian sinthôna lama takirtâia irrual taka sintho suam, sintho hmunkhat an nih ti entirna'n irpôlna kut chang tiang (right hand of fellowship) irtûk tihna a ni.

2:10. An laia inrianghai chu ki la itum chian a ni. Hitaka an lang dân chu Jerusalem-a hruaituhai khan 'Inrianghai an inhriat maiin chu a ruk' niin an irngai. Paula-haiin chu mi inriang changpuina hih hril khom nang loaia, kin lei itum sa reng a ni (2:10) an ti. Inrianghai ti hih ziak danga chu 'An laia mi inrianghai,' tiin irziak a ni. Hi inrianghai vaih hrilna ni loiin, Jerusalem-a Kristianhai - inriang le thina lusûn tuanghai hrilna a ni. Hi mihai changpuina'n Paula'n tholôm irfuangna thu (II Kor. 8,9)-ah khan hmu thei a ni.

II. PAULA'N ANTIOKEI KHUAA PETERA AR KÔK (2:11-14)

thei inlân ki nuam! tihna a ni. Hi hih sathnemirngaina thu mani, thu kalhmang dân danglam mani, irchutir dân (method) danglam mani, chong irhâi (key) thûl mani, tihna niin an lang.

III. HAGARI LE SARI ENIRKHINA THU (4:21-31)

Hi thu fedân ei inhriat infel theina hrangin Jud Rabbi-haiin Pathian Thu an hrilfia dân hril inlang a ni.

Juda Rabbi-haiin Pathian Lekha Thu rêng rêng hih omzia (meaning) chi minli (4) nei thei angin an irngai :-

- i) Peshat :* A bul a bâl hrilfiana (literal meaning).
- ii) Remaz :* A omzia nia irngai (suggested meaning).
- iii) Derush :* Thil zongsuak dân ata a omzia nia inhriat (deduced meaning by investigation).
- iv) Sod :* Chongirkhekna (allegorical meaning).

Hi omzia chi minli (4) hrilna chongbâi horop (Alphabet) consonant bul lâkkhôm **P R D S** hih Paradis (Heb. *Pardes*) tihna a ni. Pathian Thu hrilfia dân chi minlihai (4) inhnê taka inhriat chu **Paradis** lômna / raifâna (Joy of Paradise) lêngna an irngai a ni (W. Barclay. pp. 41ff).

Paula hih Juda mi a nia, Juda dân chu an hriat infela; Juda Rabbi-haiin Pathian Thu an sui dân zuiin hitaka hin a hrilfia tâk a ni. Thuthung Luia mi - Abrahama, Sari, Hagari, Isaka le Ismaela hai thurchi lâkin, Dân le iamna hrilirkhina chi hni (2) hmangin a hrilfia ta. Irchâng 21-ah hin a thu irngaituhai ar donna. Thupui inthum (3) a nei :

- i) Bible-a Sari le Hagari-hai ata Abrahama nâihai a hrilsuakna (4:22,23). Kha khah tiana mi thu (Historical) a ni. A omzia chu -
 - a) Ismael : Suak nâi (Hagari nâipa).
 - b) Isak : Thu'nkung nâi (Sari nâipa).
- ii) An thutum inentîr hrilfiana (4:24-27). Kha khah chongirkhek thu (allegorical) a ni. A omzia chu -
 - a) Sakhua, Juda le

Sa thutak hriltu, Pathian thu'nkung nâi nina le irchon luatu dinghmun dik tak hriltu chu râl angin an lei ien hih ar khêl a iti a ni. Lungkham taka irchutu hih irngai thiam no le râl anga irngaina a ol thei. Israel namhai khomin khaang ngaidân an neia, atûna eimi iamtuhai laia khom hin thudik hriltuhai hih râl angin ei irngai thei. Khasikin, Krista lungrîl anga neiin, irdîn taka om a nang (Fil. 2:5).

4:17 Nir doipuihai hin a sa lama . . . nangni hong ngaisak ni mahai

. . . .

Dân sinthoa, innun irchutirtu dol Juda hruaitu nun dân chu an langtira. Anni khan iamtuhai ta hranga sin sa tho pêk khom ni mah. Khannisian, Galatia iamtuhai chu Dâna ser intantira, Kristaa saninh-ringna pên lam tianga inomtir, lampui dik khâr pehai hrangin an itum a ni.

4:18 Nin laia ki om lai . . . a sa tiang . . . raifân a om mai.

Galatia mihai laia Paula om lai khan irchutirtu dolhaiin Thurchi Sa chu Paula ihril ang takin an ihril niin an langa. Paula a fe hnungin an dema, irchutirna dik loi an hril tâka. Juda irchutirtu dolhaiin Thutak Saninh-ringna thu ni loiin, an Juda dân khah hrilin iamtuhai an bei ngai sikin Paula'n a iphal loi a ni.

4:19 Nâihaio, Krista angna nin nei mâka chu nâi irveiin nangni ki irvei a ni.

Paula'n Galatia mihai a koi dân chu 'Ki nâihai' a tia; a san chu Krista inhriatna, iamna le hringna thua la puihling loi, nâite ang tak tak an la nih ti an hriat sika a ni. Paula hin Koiindanghai chu iamna thua nâite enkol ang takin lung a thunga, lungrîl pêk takin ar vei ngai a nih ti an lang. Pathian lungkhamnaa irthokin a sân lung an khama. Thurchi Sa inhriattuhaiin Krista angna an nei mâka chu takirtâi takin nâihai donsua irvei angin Paula'n ar vei tak tak a ni. Hi hih Krista missionary lungrîl tak a ni. Kho tina mihaiin Krista angna tak tak an nei theina hrangin irvei tak tak a nang.

4:20 Atûn hin nin kuang ki om ni sian . . . a tho lam dân khom nangni inhre ma ung.

Paula hin lung a thunghai tak tak sikin theitôka takirtâina

hmâr (North) lam tianga km. 480 vêl hlaa om a ni. Jentail khopui chu a ni nâkin, Juda mi tam tak an hong pêm lût sikin nam chi tin irpôlkhômin an om tâk a ni. Stefana thi zoia, Kristian dengitheitir (persecution) sika inthek indarhaiin Antiokei-ah Koiindang an inding (Tir. 11:19-21). Antiokei khuaa hin Jisua Krista zuituhai chu 'Kristian' an itihna masa tak a ni (Tir. 11:26).

Kifa (Petera) hih Antiokei khua an zina, kha khuaa a om lai khan a nunchan, a lêng dân khah Thurchi Sa leh a irhme no sika dem omin an lang sikin Paula'n hmâi ir-enin a irkôk a ni. Petera hi dem oma inlang a nia. Demin a om ti hih 'Thiamloi chang' (RSV); 'A dik loi-zia hmusuak' (detected) tihna a ni. Nunchan sa le sa loi ti ni maka, a hringnuna, a lêng dân Krista Thurchi Sa leh a irhme loi a nih tihna a ni.

Petera hih Paula nêkin chu a taksa khom upa ual le hruaitu masa ual a ni. Paula'n hmâi ir-enin ar kôk nasan chu Jentailhai le Juda iamtuhai laia a nun thiam loina, dik loina thua niin an lang. Petera hi Jentailhai le Juda iamtuhai makunga omdân chu Paula hmu ang le Thurchi Sa irchutirna angin a om ta no sikin, demin a oma; ama chu ulian ual ni khom sianlân Paula'n hmâi ir-enin a irkôk khap a ni. A hnuaiia irchâng 12ff.-ah khan dema a omna chu târinlang a ni.

2:12. Jentailhai laia bu a nêk ngaia . . . a bingin a om tâka :

Kifa (Petera) chu Antiokei khuaa a om laiin Jentailhai (sertan loi) laia bu a nêk ngaia. Khan, Jerusalem rengata Juda hai, Kristian irti; khannisian, lungrîla Juda mi senkhat Antiokei-ah an hong ti an hriatin a chia, a bingin a om tâka. Anni hih Juda mi, Mosia Dân ang taka sertan loi chu saninh-ring ni thei no nih ti pôl an ni. Petera dema a omna chu Jentailhai laia bu a nêk le a irpôlpuihai hih a dik no le siatna niin an lang. Tir. 11:13-ah, 'Sertanhaiin a kuang, Sertan loihai ina ni lûta, an kuang bu ni nêk ngai,' tiin an sêla.

Kristian masahaiin fâk inruala hruaithe chi khat '**Lungthungna Hruai**' (Agape Feast / Fellowship) an iti chu an nei ngaia. An binga fâk hrang siam ni loiin, mi tinin an fâk hrang nei ang ang chu an hong chôikhôma, a rualin lôm takin an nêk suam ngai. Judahaiin fâk irthiang le fâk irthiang loi an neia. Jentailhaiin chu fâk irthiang le fâk irthiang loi nei ngai mahai. Khasikin, Jentailhaiin Judahai fâk irthiang loi thil

Petera hin fâk le nêk thua inlârna, fel takin a lei hmu tâka (Tir. 10:9-16). Khasikin, fâk le nêk thua fâk mai mai mi ni mah niin an lang. Petera, hruaitu hin hianga Jentailhai laia bu nêkin demna a hlo tâk sikin, Paula'n hmâi ir-en ngitin a irkôk tâk a ni.

2:13. Juda danghai khom khan a tho dân an zuia : Koiindang hruaitu Petera nunchan ang khah Juda danghai khomin an zui tâka. Hi irchâng hih an khuua Juda danghai murdi'n Petera vârirlet sintho ang hin an ti zit tâk tihna a ni. **Barnaba** : Barnaba hih mi satak a nia, Irtha Irthiang le iamnaa sip a ni. Petera'n Juda le Jentail thiarthâkna a inei ang khan Barnaba, mi sa le Irtha Irthiang le iamnaa sip khomin a zui sa tâk a ni.

2:14. An sintho dân khah Thurchi Sa thu leh irhme mah ti kin hriatin Thurchi Sa irchutirna leh an fe dân irmîl mah tihna a ni. Hi irchângna hin Paula'n Petera a irkôkna fel takin an lang. Paula'n Petera omdân le sintho dân an hriatin, “Nang Juda mi nia, Juda anga om loiin Jentailhai angin ni hong lênga, kha chungna khom khan ithoa mo Jentailhai khah Juda mi anga inomtir ni itum?” tiin ar kôka. Paula'n Petera chu hmâi ir-ena a irkôkna hih halirchu anga a ingo a ni. Kristaa saninhringna chu danglam zel om mah, urêng khat zit ei ni. Judahai an hongin chu Jentailhai kha porinche angin nin changa, nang khom ni bingin nir kêma (2:12). Nangin tho ni nuam no'n chu itho mo mi danghai inthotir ni tuma? ti anga halirchu a ni. Petera hih Krista thu'nhretu, tirko roiinpui tak ni khom sian, hi zoroa a sintho dik no thua hin halirchu a nang niin an lang.

III MOSIA DÂN ZÔM SIKA NI LOIIN, KRISTA IAMNA SIKA SANINHRINGNA (2:15-21)

Hitaka hin Paula thutum - ‘Jisua Krista iamna sika vaih thiamchangna le saninhringna a om’ ti thupui an puang tâka. Galatia bu sênga irchâng châbi khom Gal. 2:16 hi a ni. Mosia Dân le Krista iamna khaihinna a bung 4 ten a om.

2:15 Eini chu Juda mi hrang renga suak ei nia ni mak meh

lama Paula hih mit natna nei, pumpui natna nei le inkhurpui natna nei mi a ni, tiin an hril. A natna irkiantgir pe hrangin Pathian kuang a nghi ngai (II Kor. 12:8). A hrisêl no sika hin Pathian kuang khom chuk loi angin a inhriat ngai a ni.

4:14 Ki taksa kha nin ta hrangin buaipui om Pathian vân angel ang dên le Jisua Krista ang dênin nin ni lôma. Tirko Paula'n Galatia mihai kuanga Thurchi Sa a hril lai khan, a taksa hrisêl nona sikin a nuam angin sin a tho thei no khah hlêmna angin ar ngaia. A taksa hrisêl nona hmêl hmusitomna thua ngainêpna le hnôlna nei mahaia; a thuhril chu Pathian Vân angel thu angin le Jisua Krista ang dênin an lei lôm a ni. Thurchi Sa hrila Barnaba leh an inzin lai lenvâng khan chu, “Pathianhai khah mihriam angin ei laia an hong isuak ta a ni,” (Tir. 14:11), an ti kha. Galatia rama mihaiin Paula chungna an lei tho'n sa takin an lang. Lôm takin an lei poma, Pathian vântirko le Jisua Krista ang takin an lei be tâk a ni.

4:15 Thei ni lenvâng sian nin mithai kher suaka ni pêk nin inuam ti kin hriat :

Thurchi Sa Thutak an dong sikin an lôm tak taka, vânei an irtia. Khaanga an lôm tak tak sikin an mithai lua khom kêlsuaka pêk an nuam tâk a ni II Kor. 12:7-ah khan ‘Taksaa a sarenga damnona’ tiin irziak a nia. Ziak danga chu ‘Ki taksaa irhling (a thorn in my flesh) tiin Paula'n ar ziak. Paula'n a taksa irhling chu Setana tirko (II Kor. 12:7) a ti, Paula hih taksa hrisêl nona a neia. Mi senkhatin Paula hi ‘a mit a na pe’ niin an iam. A san chu Damaska kho kôla vârin Paula mit an chotir kha a ni (Tir. 9:9). Kha khah a dam fel tak tak ta loi ni a ti.

Paula'n, “Thei ni lenvâng sian nin mithai kher suaka ni pêk nin irhuam ti kin hriata,” (Gal. 4:15) a ti hih a mit a isa loizia an langtir. Galatia mihaiin Krista Thurchi Sa an inhriata hin a lungrîl a sân a lôma; an inhlu tak an mit ruhail khom kêlsuaka pêk an nuam tâk a ni. Hitaka hin ‘Saninhringna Thurchi Sa’ dongtuhai vâneizia le lôm hrai sika irphalzia Paula'n an hriata, a târlang tâk a ni.

4:16 Thu dik tak kin sîr sikin nin râl mo ki ini ma ni?

Deipu Amosa lekhabu 5:10-ah ‘Kul mikota dik taka roirêltu chu an hnôla, thu dik hriltu chu an hmusita,’ tia irziak ang khan. Paula Thurchi

Kumhai (years) : Kum tina hruaithe le nikho poimo Kûthai a ni - Fe'rkân Kût, Pentikos Kût le kumbi neia nikho poimohai - kum thum dana Kût (Deut. 14:28); Jubilee Kût (kum sari dana Lev. 25:8-10) an ni.

Hihai murdi hih Jisua Krista suak mâna hun ser bîk an nia; khahai khah Kristaa khan a irkiptir zit a ni ta.

4:11 Nangni hrangin ki zoro chanlamboiin pai ki ti : Paula'n Galatia mihai chu Krista iamna zâra Pathian nâihai an hong ni theina hrangin, Krista Thurchi Sa chu thei dôrin a hrila; zoro tam tak hmangin ar vei tak taka. Khaang dôr ar vei hnung khomin, Pathian lungkhamna Thurchi Sa lam tiang hro loa, Dân hnuai an lût mai hi, Paula sinsôlna khah chanlamboi a ichang chian hrang ma ni? tihna a ni.

4:12 Urênghaio, keima angin . . . nangni ang dênin kei khom ki . . .

Paula'n, 'Keima angin om hrangin' a iti hih omze dang dang a nei theia. Hril dân dang dang hong omhai chu -

a) Senkhatin, 'Kei Juda mi ki nia; khannisian, Juda ki nina hih ite song ma ung, Juda dân ata ki zôk tâk. Atûn chu nangni Jentailhai angin ki om tâka, nangni khom keima angin om roi' tihna a ni an ti (cf. I Kor. 9:20-22).

b) Senkhatin, 'Juda Dân kin dit no ang hin nangni khom om roi,' tihna a nih an ti.

c) Senkhatin, 'Nin omdân ki lâk angin nangni khomin ki omdân la sa roi,' tihna a nih an ti.

Paula'n Galatia mihai a ngênna tak chu - Dân thuneina hnuai suak (slave) angin om ta loi hrangin, irchon luatu (nâi nina) ngîrhmunna oma, Krista iamna zâra zalênna chang tak tak hrangin ar veina a ni.

4:13 Nin kuang Thurchi Sa ki hong hril masa khan ki damno sika a nih ti nin inhriat.

Paula'n Galatia rama Thurchi Sa a hril masa zoro (Tir. 13,14) khah a taksa hrât no sika a nih ti a hrilna om mah. Khannisian, mi senkhatin, Paula hih Pamphulia le Perga an zin laiin, inkhurpui natna a nei niin an iam. Paula chu hrisêlno mi a nih ti a lekhaton ngeia hmu thei a ni.

Juda mi diktak tihna a ni. Juda namhai hih Pathian nam inthanghai an ni. Juda mi nia omlianna lungrîl ata hril a ni. Jentail mi sual 'Jentail, Mosia Dân insiattuhai' tihna a ni. Jentail mi ti hih Juda ni loi nam murdi an ni. Juda namhai chu Pathian nam inthang an nia; Jentail namhai chu, Pathian iam loi mi an ni, Pathian khom inhre loa mâni siamfôm millim le thilsiamhai biak ngai, Pathian indit no lam anga om ngai, sual tho ngai an ni. Judahai hin 'Fâk nêk chungchânga Dân' an neia (Lev. 11; Deut. 14), kha Dân khah Jentailhaiin an nei ngai no sikin, Jentailhaiin Dân chu an insiat mai ang a nia; khasikin, 'Jentail mi sualhai' ti a ni.

2:16 Jisua Krista iamna sika vaih, Dân zôm sika ni loi . . . Pathian makunga thiam ei chang . . .

Hi irchâng 16 hih Galatia bu sûnga irchâng châbi (key verse) a ni. Khasikin, hrilfiah insei viat inlân teptuhai ta hrangin inhriat irzatna om a ti.

Dân ti hih Mosia Dân (Thuthung Lui Dân) a ni. Hi Dân hih Sinai tânga Pathianin Mosia hmangin Israelhai kuanga a Dân pêkhai chu a ni. Kha Mosia Dânhai khah a tângpuiin hong sui inlân.

(1) **Irbôlna Dân :** Hi Dân hih Lev. 1-5 sûnga hin a om. Irbôlna hman-grua chu - Belrahai, kêlhai, sehrâthai, phervalihai le vasuhai an ni. Hi ranhai thisena hin sual ngaidamna om thei mah.

(2) **Ser le Sâng Dân :** Kût nî ser hai, Sabbath ni serhai (Exo. 31:13; 23:14-17); Fâk le nêk irthiang le irthiang loi thua serna, sertan thuhai.

(3) **Vântâng Dân :** Deuteronomy 23:24;25 en roh.

(4) **Satna Dân :** Uire no ro, mi that no ro; inru no roh . . . thupêk dang dang a la om sa.

Kha Dân pêkhai khah Israel nâihai khan zôm irkip thei zoi viat mahai. Kha Dân murdi khah Krista'n a famirkiptir ta. Mosia Dân zômin tukhom Pathian makunga thiamchangna mi'n hmu ngai mahai. Dânin mihriam hringna siam insa thei mah, Dânin mi pianginthar thei

Thuthung Thara chu, Dân thupêkhai hmanga ni loiin, iamna sika, Pathian lungkhamna sika Saninhring chu ei thiamchangna tak a ni. Mosia Dân chu mi tukhom a zôm irkip thei an om no sikin, Dân khan mi thiamloi a inchangtir a ni. Hi Dân thupêkhai hih Krista tianga ni kaihruaitu hrang vaih a nia, Pathian makunga thiamchangna chu iamna vaih a ni. Pathian lungthungna'n, a Nâipa Jisua Krista rammuala a pêka Ama chu Dân hnuai hong irsiangin Dân thupêkhai chu a hong hro irkip zit tâk a ni. Joh. 3:16f.-ah khan Pathian Nâipa (Jisua Krista) iam tâk ka chu irhmang loa kumtuang hringna nei an tih tiin a chuang. Jisua Krista iam sikin mi'n Pathian makunga thiamchangna a nei sikin, 'Iamna sika thiamchang,' tiin Paula'n a hril (Gal. 3:11). Krista hih eini iamtuhai irngatna tak a ni. 'Thiamchangna' (Justification) ti hih roirêlna leh irzom a ni. Mihriam lei سوالنا murdi chu Krista'n a pêl tâka, Ama iamtuhai chu thiamchangna le saninhringna dong an ti. Pathian makunga thiamchang theina chu Krista vaih a ni.

**2:17 Krista iam sika Pathian makunga thiamchang tum
Krista khan سوال sin a lei itho ma ni?**

Hi irchâng omzia chu, Krista iam sika Pathian makunga thiamchang hnungin thil tho'nsual inlân, Ama chu سوال sinthotu tihna ma ni? tihna ang a ni. Paula'n Judahai lunggril ngaituana a sêla. Judahai khomin Krista iam sika thiamchang an tûngin Mosia Dân zôm lam chu ngaituana om ta no nia, Jentail mi سوالhai an iti ang chia khah hong ni an ta, Krista sika Jentail (sertan loi) mi سوال anga lei om tâk an ni'n teh, an sualtirtu chu Krista a ini mani, a ninole Krista khan سوال sin a lei itho ma ni? tiin an ngaitua ti an hriata, Paula'n a ihril tâk a ni. Hi irchâng chong irdonna a isiam hih ama ngêtin a sâma, 'Ni mah, khang rêng rêng chu ni mah!' tiin a sâma.

2:18 Ki lei insiat tâk Dân an siattu ki nih ti a fel a ni : Lei insiat tâk Dân a iti chu 'Dân thupêkhai zôm sika saninhringna chang tum thu' kha a ni. Kha khah Thuthung Lui laia tum lam a nia; khannisian, kha tianlai Dân hmang khan thiamchangna a om ta no sikin ei insiat tâk a ni. Krista iamna sik vaihin thiamchangna a om ta. Khasikin, Paula'n, 'Pathian makunga thiamchangna hranga Dân sinthôna ngêt khah inthar nôk ki tumin chu insiattu ki ni,' tiin a hril. A thu omzia chu - eini

II GALATIA MIHAI PAULA'N AR VEI (4:8-20)

Galatia mihai hin Krista Thurchi Sa zâra zalênna le nâi nina an hmu hnung khomin suaka om nôk an la tum mai sikin Paula'n a irvei a ni.

4:8 Tianlai khan Pathian lan hre ngai mak chêi suaka nin om ngai kha :

Hi irchâng hih Jentailhai Pathian lan hriat ngai loihai a hrilna a ni. Krista inhriat loi chu Pathian inhre loi tihna a ni (cf. Joh. 14:7; 17:3). Jentail namhai chu Pathian tak inhriat loi le mihriam isiamchop millim an biak ngai. Galatia mihai hi, Krista an iam mâna an nun chu pathian ni loi (millim pathiana biak) suaka an oma. Thingbul le lungbul pathiana biak lai zoroa khan, Ramhuai, Setana suaka an lei om ngaia; kuta siam millim (idols) hai chu an irzir dân reng khoma Pathian tak ni mahai.

4:9 Atûn chu Pathian nin hong inhriat tâka. Pathian khomin nangni a hong inhriat tâk.

Pathian inhriat ti hih mimal nunin a taka a tôn ngeia inhriatna (personal experience) ti ar kôk kher a ni. Bâia insîra / hrila ni maka, taksa ngeia irtema inhriatna a ni. Eini'n ei zong sika Pathian ei inhriat ni maka, Ama'n a ni zong suaka, a ni inhriat a ni.

Rammual irchutirna dik loi - 4:3 hrilfiana kha en roh.

4:10 Nikhuahai, thahai, zorohai, kumhai ser bîk.

Hitaka irchâng omzia chu - Nikhuahai (days), thahai (months) le hunpui (season) le kum tina nikho ser nei bika hin nangni vâneina le vânduaina intung thei anga irngaiin a hun chu nin buaipui ok ngai tihna a ni. Hi nikhua serhai hih Juda mihai ser hranga Dânin a inphût chu a ni.

Nikhuahai (days) : Sabbath ni (Irgam ni) ser hih Israelhaiin an hmang ngai. Galatia Koiindanga iamtuhaiin Sabbath hi chu an ser thar nôk tâk sikin Paula'n ar vei tak tak niin an lang.

Thahai (months) : Tha thar ser. Tha thar kût ni hin hruai an inthe ngai, sehrât chal - 2; belrahai kum khata belra - 7 an that ngai (Isai. 1:14; 66:23).

chu an inhriat thei ang lam taka a hril niin an lang. Thuthung Thar dâna a nir chutirna chu - Mi tukhom Krista a iama, irzomna tak a neiin chu Pathian nâi, irchon luatu a ni. Pathian insûngkuua ei om theina chu piangtharna (Joh. 3:3) a nia; piangtharhai chu Pathian ata irzir an ni (Joh. 1:13). Piangthara Pathian insûnghai laia om tâkhai khah nâipa (irchon luatu) hranga siam (adopt) an ni ta (Efe. 1:5). Krista iamnaa thiamchangna, saninhringna le Pathian nâi, (irchon luatu) nina thu hih Paula thupui ual tak a ni.

4:6 Nâi nin nih ti a felna hrangin . . . a Nâipa Irtha khah ei milung sûnga a hong tîra, “Abba” (ka pa) tiin a khêk suak ngai :

Jisua Krista, a hunbi taka zuang inlang kha iamtu murdi chu Pathian nâihai ei hong ni ta. Pathian nâia siam ei ni rualin Pathianin Ama Irtha Irthiang chu ei milunga a hong tîra. Kha khah nâi anga irchon a hong ni ta. Kha Irtha Irthiang ei dong sika khan Pathian leh khan Pa le fa ei hong ni thei tâka, Pathian chu Abba (Pa) tiin ei hong koi thei tâk a ni. Abba ti chu Aramik chong a nia, a omzia chu ‘ka pa’ tihna a ni.

Hitaka Pathian nâi, irchon luatu ei nina thua hin **Trinity Thurin** a hong inlang. Trinity chu Pathiana mi inthum (3) - ‘Pa le Nâi le Irtha Irthiang’ tihna a ni. Pa Pathianin A Nâipa rammuala a zuang tîra, Krista Irtha Irthiang chu ei lungrîla a zuang tîr nôka. Kha Irtha Irthiang khah ei lungrîla a zuang lûtin, Irtha zâra khan Abba (Ka pa) tiin ei hong ikoî thei tâk a ni. Khan, Pa le Nâipa le Irtha Irthiang, Pathian inkhata Mihring inthumhai khan ei saninhringna hrangin sin roiinpui tak an hong tho suak tâk a ni.

4:7 Khanchu, suak ni ta mak chêia, nâi nin ni tâk :

Krista iamtu hai chu Dân thuneina suak ata an suaka, Pathian nâi, irchon luatu an hong chang ta; khasikin, Pathian chu Abba (ka pa) tiin an hong koi thei tâk a ni. Suak (slave) le nâi (son) dinghmun chu kêr inhla tak a ni. Suakin chu chi dorh dorin a pu sin a thoa, nâiin chu lungthung pumin a pa sin a tho ngai. Suakin a pu irchon khah dong thei ngai maka, nâiin chu a pa irchon tinrêng a dong thei ngai.

Nâi . . . chu Pathian zâra irchon luatuhai hrang nin ni.

Mi’n Krista a hong iam tâkin chu, Pathian nâi le irchon

felna dân le lungkhamna dân insiattu vaih ei ini hrang tihna a ni.

2:19 Keima’n chu Dân ki thisan tâk a ni, Pathian tiang ki hring theina hrangin . . . Kros-a hembe ki ni ta. Dân chu Pathian ipêk a nia; khannisian, thiamchangna le saninhringna om mah. Paula chu Krista inlârna a hmu mân khan Dân thiamchangna omin a lei lêng ngaia; khannisian, Dân sintho’n Pathian makunga thiamchangna zel om mah ti an hriat tâka. Kristaa vaih hin thiamchangna a nih ti irngatna tak neiin Dân khah a mâksan tâk a ni.

Dân ki thisan tâk a ni : Mosia Dân chu ki thisan tâk tihna a ni. A omzia chu mi’n Dân a thisanin chu Dân sika thiamchang tum chu a mâksan zit tâk tihna a ni (cf. Rom. 7:4). Dân ata chu mithi ang a hong ni tâka, Dân khan ama chungu thu nei ta mah tihna a ni.

Pathian tiang chu ki hring theina hrangin. Dân thupêkhai zôm sikin Pathian tiang hring theina a lei tum ngai kha, hringna nei nêkin thina kêng a ini. Khasikin, Paula’n, “Hringna hranga thupêk chu ki hrangin thina a hong ni tâk,” (Rom. 7:10) a ti. Pathian Nâipa, Jisua Krista iamnaa hring a hong chang hnungin, Dân sika hring a itum chu a mâksan (thisan) tâk a ni. Iamnaa thua Paula’n, “Mi felhai chu iamna’n hring an ti,” a iti ang khan . . . (Gal. 3:11; Heb. 2:4; Rom. 1:17).

2:20 Irchâng 20 Krista kuanga hêmbe ti hih Hrangkhol chonga Bible-a chu irchâng 19-ah inchuang a ni. Chong dang Bible - English (NIV, RSV, TEV, Recovery Version le Mizo hai Bible) translation-a chu **Krista kuanga hêmbe . . .** ti hih irchâng 20-ah kêng inchuang a ni. Irhlet (translation) dika inlang chu hiang hin a ni : “*Krista kuanga hêmbe’n ki om tâk; khannisianlân, ki hring a ni. Kei chu ni ta ma unga, Krista chu keimaa hin A ihring tâk a ni. Khan, atûna taksaa ki ihring hi, A ni lungthungtu ki ta hranga hringna pêktu, Pathian Nâipa iamnaa hring ki ni.*”

A chungu irchâng 19-a hrilfiah ang a ni. **Krista kuanga hêmbe’n ki om tâk :** Iamnaa Krista kuang hêmbea a omna an langtir a ni. ‘Saninhringna Thurchi Sa’ Paula ihril chu ‘Krista hêmbe thu’ a ni. Paula ngeiin, ‘Keini’n chu Krista hêmbe thu kin ihril a ni’ (I Kor. 1:23); “Jisua

leh thuhmun a ni (Gal. 6:14; 1 Kor. 1:18). Krista Kros-a hêmbena khan sual ata a ni saninhring tâk a ni. “Krista kuanga hêmbe’n ki om ta’ ti hih thutum inhni a nei :

1) **Kristian (iamtu’n) Krista a zomna thu a ni** : Iamna’n Krista chu a poma, ar nghtat ngita, A kuanga irpêkhletin irzomna tak a nei tâk tihna a ni. Rom 6:5-ah “A thina anga ama leh irzom,” a ti kha. Kristaa irzomna chu A thina le A thoinôkna dêna irzomna a ni (Rom. 6:5). Kha thua khan Paula’n, “Krista kuang ei thi sa tâkin chu a kuang hring sa ta ei ti,” (Rom. 6:8) ziaak ang khan.

2) **Sual hembêna, thisanna thu a ni**. Kros-a hêmbe ti hin thi ar kôka; khasikin, hêmbe ti hih thisan tihna a ni. Krista kuanga hêmbea a om sikin sual ata mithi a hong ni ta. Paula’n, “Krista kuang ei thi sa tâkin chu a kuang hring sa ta ei ti,” (Rom. 6:8) fel takin a hril.

2:20 Kei chu ni ta ma ung, Krista chu keimaa a hring tâk a ni - Kristaa hring hranga hêmbe a ni. Krista tuangna le thina ar koppui hnungin chu matona ama nunzia ang kha ni ta maka, mi danglam, piangthar, thilsiamthar a hong ni ta (cf. II Kor. 6:17). Ama nun milui khah ni ta maka, Krista chu a nuna thuneitu inlal tak a hong ni ta.

Taksaa ki ihring hi Pathian Nâipa iamnaa hring ki ni : A omzia chu a taksaa la hring mai khom sian, a sûngrîl nunzia a danglama, a piangthar (siamthar) tâk sikin atûna (Krista kuanga hêmbea a om hnunga) hi hnuai rama a hringnun chu Pathian Nâipa Krista iamnaa hring a ni ta.

2:21. Pathian lungkhamna hih hnôl no ning : Lungkhamna chu hlosuak le man neia hong suak ni maka, mâkana renga dong a ni. Khasikin, Paula’n Pathian lungkhamna hih hnôl no ning ti a ihril a ni. Iamna sika Pathian lungkhamnaa thiamchangna chu ngainêp no ning tihna a ni.

Dân zôm sika Pathian makunga thiamchang Krista thina hih a korong chian a ni : Dân zôm sika mi sualhai Pathian makunga thiamchang theina ni sian, Jisua Krista thina khom hih a korong chian a ni. Dân zôm sikin mi tukhomin thiam an chang thei ngai no sikin, Pathian lungkhamnaa ei sualhai ngaidamna hrangin Jisua Krista chu a zuang thi tâk a ni. Khasikin, Paula’n Dân zôma thiamchangna a om

a oma, zalênna hun sabeina an nei loi zoro lai taka Krista (Messia) chu a zuang inlang ta.

2. Rom sorkâr hnuai ram chu a hoi lai, lampui sa le lampui lian siam zoro lai taka Krista chu a zuang suak ta. Thurchi Sa hrilna hrangin fe hong theina lampui om lai taka Krista an lang ta.

3. Rammual ram tina mihriamhaiin Thurchi Sa inpuang indarh inrang thei zoro lai a ni - Grik chong, Latin chong, Hebrai hai chong a lêng irzat lai tak a ni.

4. Sakho lama rammuala mi tin lunginzîngna an nei lai taka Krista, saninhringtu a zuang inlang ta.

5. Mihriama irtha nuna irngamna (rest) om loi lai tak saninhringtu a zuang suak. Jisua’n, “Ki kuang hong unglân keima’n nangni irngamtir ki ti,” (Matt. 11:28) a ti kha.

6. Rammual ram le namhai irthiarthâkna, theibîkna, irhmus-itna a om lai takin, mi tin ta hranga irngei Reng Krista chu, a zoro chukin Bethlehem sehrât ina a suak ta. Luka 2:11,12-ah “A vuan hin nin ta hrangin Davida khuua Saninhringtu a suak ta, R e n g Krista chu, Nâïtesen, puana tuam, sa bu pêkna khênga zâl . . . ,’ irziak ang khan.

4:5 Dân hnuai omhai nir tan hrang le nâipa ngîrhmun nin ngîrtir hrangin. Pathianin a Nâipa Jisua Krista a pêk nasan chu suak ata mihai irtan suaka, ar chonluatu hranga a ni.

Nâipa ngîrhmun nin ngîrtir : Nâi nina inchang ti hih English-in *adoption* hmang a ni. *Adoption* an hmangna chu nâifara mani, mi inriang mani, a neituhaiin an enkol thei loi mani chu an insûng mi irnâipuihai phalna’n mi dangin nâia an enkol ngaia, kha khah *adoption* chu a ni. Mi dang nâi, mâni nâia donsui tihna a ni. Bible-in ‘Nâia siam’ (adopt) a iti chu irchon luatu hrang dinghmuna inding zêl hranga puihling tâk

chu mi dang enkoltu hnuai a iom hrang a ni. Pathian zoro inkung anga iamnaa Krista irchon luah thei mân khan Dânin a lei enkola. **Enkoltu** ti hih taksa le lungril tianga puihling hranga irchutirtu (kaihruaitu - 3:25) a ni.

4:3 Eini khom nâipang ei la ni lai dik loi hnuai suak ei ni. Nâipang lai nun a hril hih Krista iam mâna Dân kaihru-aina hnuai om lai zoro hrilna a ni. Dân sinthôna hnuai om lai chu nâipang, la puihling loi zoro lai a ni.

Rammual irchutirna dik loi ti hih Grik chongin *stoicheia* (stoikheia) a ni, omzia inhni a nei.

1. Stoicheia omzia inkhat chu a bul phut, a phutna, irchûna (education) bul phutna ABC tihna a ni (Heb. 5:12; cf. Kol. 2:8)-ah khom hmu thei a ni. Dân irchutirna hnuai chu Pathian thu inhriatna lama ABC khom la pass thei viat loi tihna ang a ni.

2. Stoicheia omzia dang chu rammual irtha (elemental spirits of the Universe) tihna a ni. Rammual (universe)-a hin thilbul det (elements) - tui, mei, irnêng, phâivua, nisa, tha, ârsi hai an nia (cf. II Pet. 3:10f.). Kha elements hai khan mihriam chung a hin thunei theina nei angin an irngaia. Pathian nêka kha element-hai iam ualna chu ‘rammual irtha’ a ti chu a ni. Khahai khah Paula’n ‘inalna hai, thuneina hai, vân hmuna irtha sual hai’ (Efe. 6:12) a ti ang kha a ni. Rammual thila Pathian ni loi, ramhuai, rammual inalna le irtha sualhai suaka intânga ei omnahai chu a ni.

4:4 A zorotak a hong tungin ti hih Pathianin a thu’nkung ata A nâipa Jisua Krista hmanga saninhringna a siam irfûk hih itinrêng fel tak a tho ti ar kôk. Pathianin a hunbi taka, A nâipa Jisua Krista a zuang itîr suakna zoro lômom chu nam tin chi tin vânneina a ni. Reng Jisua khomin, “Zoro a hong tung ta; Pathian Ram khom anâi ta; irlet unglân, Thurchi Sa hih iam roi,” (Mk. 1:15) a iti ang khan.

A zoro tak a hong tungin chu : Jisua Krista suak zoro a irkôk a ni. Pathian Nâipa, Jisua Krista zuang suak laia rammual dîngmun le mihriam nun :

BUNG -3

MOSIA DÂNA JUDAHAI VAH INHOINA, PAULA THURCHI SA (LUNGKHAMNA THURCHI SA) DONG HIH RAMMUALA MI TIN, NAM TIN INHOINA

1. DÂN LE IAMNA (3:1-14)

Mipui tam takin Dân, sinthôna le saninhringna chungchâng thua inhriat thei mahaia. Bung 2-ah khom khan a hrilfia tâka. Bung thuma khom hin Dân zôm sika ni loiin, iamna sika mi’n thiam an chang thei dân Paula’n a hrilfia thar nôk a ni.

3:1 Galatia rama mi invêthaio, tu’n mo nangni an dôî? ‘Mi invêt’ ti hih Grik chongin anoetos a ni. ‘Anoetos ti chu Pathian inhriat loi sika mani, taksa irzukna khom sep zoi loa porinche taka om, lam sa loi tianga fe mani lût irhmang ar kôk (Lk. 24:25; Tita 3:3). Galatia rama mihai hih mi inmôl le changkâng mahai tihna ni maka; Pathian Thu an lâk le an fepui dân a kôia, Saninhringna Thurchi Sa lampui angin an fepui nona hih nâi invêt an nina chu a ni. Krista iamnaa Pathian Irtha an chang tâk hnungin; taksa Dân sinthôna tiang an pan nôkna hi, Pathian Thutaka hin mi invêt an nih ti Paula’n a hril

Nin mithmu ngeia Jisua Krista chu hêmbe’n . . . Galatia mihai hin an mit ngeiin ‘Jisua Krista Kros-a hêmbe lai tak khah nin hmu nole nin en mai’ tihna ang a ni; khannisian, an taksa mit ngeia hmu chu ni mah. Paula’n ‘Krista hêmbe thu’ hih a fel thei ang taka târinlang a itum a ni (cf. I Kor. 1:23; 2:2). ‘Krista hêmbe’ thu hih fel taka inhriattir an ni tâka, khasikin nin mithmu ngei’ tiin a hril. Galatia mihai kuang, ‘Krista hêmbe thu’ hih fel taka inhriattir an ni hnung khomin Dân le iamna lama inhriat buaina an nei sikin, ‘Min vêthai’ tu’n mo nangni an dôî? tiin a hril. Hitaka ‘Dôî’ ti hih ‘inthêm’ a ninole ‘huang’, a taktak ni loa a dik anga hril ar kôk. Thil nia ni loi anga inlang, thil ni loa a ni anga inlang hih ar kôk. Kha huangnaa khan invêtin an om a ni.

3:2 Nin hril u ta, Irtha nin idong khah Dân nin iam tâk

chu changin (dongin) an inhriata, kha khah Dân zôm sika ni maka, Krista an iam sika dong an nizia fel taka suisuak a itum a ni. Paula ihril Saninhringna Thurchi Sa sika, Krista chu iama, Irtha dong an ni. Krista iamna sika Irtha an dong ngei a nih thu inhriattir a inuam a ni.

3:3 Khaang dôra invêt mo nin ini? Irtha song tâk hnunga . . . nin imong hrang ma ni?

Jisua Krista lungthungna Thurchi Sa iama Irtha'n a bul phutin, taksa Dânin a tốp tiang nin suiirzom nôk hrang mo? tihna a ni. Krista iamna sika Irtha dong hnungin taksa dân thila lût nôk tum chu invêt a ni. Galatia mi hai chu Jentail mi an nia; Pathian an hong inhriatna chu Kristaa a ni. Krista ei iamna chu Pathian sintho iamna a ni sikin Irtha lam thil a ni. A mong dêna Irtha sintho chu zui mai hranga hrilna a ni.

3:4 Nin chung a thil tunghai khah ite a ini loi ma ni? Hiang khom hin irhlet thei a ni - Hiang dôra thil tunghai hih mâkanaa nin ituang ma ni?

English Bible (TEV)-ah chu, “Nin thil inchân (experience) murdi khah ite ni loi tihna ma ni?” a tia. Irtha lama an thil dong (experience) murdi khom ar kôk sa'n an lang. Hitaka tuangna a iti hih iamnotuhaiin deng an intheitir sika tuangna ni loiin, Judahaiin Jentailhai chu Juda dân (Mosia Dân) an zôm no sika an hmusit niin an lang. Pathian Nâipa Krista iamna sika tuangna khan inlâpna a nei ngêt a nih ti inhriat infel hranga hrilna a ni.

3:5 Phal taka Irtha nangni pêka . . . Thurchi Sa nin inhriata, nin pom tâk sika ma ni?

Phal taka Irtha petu chu Pathian a ni, kha khah Krista iamna zâra pêk a ni. Pathian ngeiin iamtuhai chu Irtha pêkin an oma, an laia Ama iamtuhai hmangin thilirkhêl khom a tho sa. Hitaka thilirkhêl a ti hih Reng Jisua rammual a lêng laia thilirkhêl (miracle) - damno chi tinrêng indam khah a ni (cf. Tir. 14:10) en roh. Irtha Irthiang sinthotheina zâra Petera'n thilirkhêl tam tak a tho. Mihriam laia thilirkhêl thotu khan, Dân sika a itho ni viat maka; Krista iamna sika thilirkhêl tho a nizia inlangtir a inuam a ni. Paula haiin Dân thu an va ihril ni maka, Krista

BUNG - 4

MOSIA DÂN HNUAIA NÂIHAI LE LUNGKHAM-NA THU'NKUNG NÂIHAI DANGLAMNA

I. IRCHON LUATU NI HRANGA PATHIAN NÂIA SIAM (4:1-7)

Paula'n Krista chu irchon luatu, Pathian nâi a nih tiin a hril. Irchâng 1-3-ah hin Dân hnuai a irchon luatu hrang a om lai (nâiin pang lai) dinghmun a hrila; irchâng 4-7-ah hin Krista iam hnunga irchon luatu hrang a om tâk (Puihling hun) dinghmun a hril.

4:1 Hi irchâng a nâi irchon luatu hrang a iti hi, nâipang puihling la ni loi (minor) ti ar kôk a ni. English chonga Bible-a chu - *'as long as the heir is child*, (NIV, RV). tiin irziak a ni.

Krista iamtuhai chu irchon luatu hrang hai ei nizia, bung 3-ah thu khah bung 4-ah hin a hril zom zêla. Nâipang chu irchon luatu hrang ni khom sian, a la puihling no sikin, suak angin enkoltu thuhnuai a la om a ni. Tinrêng chung a hruaitu hrang ni khom sian, kum la ruk loi nâipangte a la ni sikin suak dinghmuna khan a iom a ni. Khaangin, Juda Kristianhai, Dân hnuai a an om lai chu nâipangte irchon luatu leh hrilirkhi a ni. Tianlai dân a khom, mi kum 25 a la phâk no'n chu irchon luatu tak tak thuneina la chang thei ngai mah. Khaang khan, irchon luatu hrang khan a la nâiin pang sikin, a dongtum chu a dong thei no ang takin, Dân hnuai a omhai chu dong thei no nihai. Iamtuhai chu Mosia Dân sinthôna hnuai a an omin chu, rêng irchon luatu hrang hruaitu la nâiin pang leh ir-ang a ni. Hi irchâng hril tum chu - Irchon luatu hrang chu a la nâipang lai (minor age) khan a thu thuin ite tho thei maka, suak ang a om a ini ang takin Dân thuhnuai a om Kristianhai chu nâipangte, kum la chuk loi (la puihling loi) ang an ni.

4:2 A pa zoro'nkung a tung mâka chu enkoltuhai hnuai a om ngai.

Pi le pu thumâk lei om angin a zoro taka Pa irchon chu luah thei a ni. Khaang dênin, irchon luatu hrang chu a pa zoro'nkung a chuk mâka

nin ni ta. Iamtuhai chu lungkhamna sika iamnaa saninhring ei ni, kha khah mâni ithosuak ni maka, Pathian thilpêk a ni (Efe. 2:8-10). Iamna neituhai

chu Pathian nei an ni (Joh. 1:13). Pathian nei mihai chu Pathian Irtha hruaihai an ni, Pathian Irtha hruai murdihai chu Pathian nâihai an ni (Rom. 8:14-17). Hitaka hin Pathian mi nizia chu iamna hin a târinlang a ni. Krista iamtuhai chu Pathian nâihai, Pathian irchon luatuhai an ni (Rom. 8:17).

3:27 Kristaa baptisma chang murdi chu Kristaa khan nin irvo tâk a ni. Baptisma hin nun dân milui paia nun dân thara nun a entira. Juda mi ni loi (Jentail)-hai chu Juda mi ni hranga baptisma an changin an silkai murdi khah khek zit an ta, baptisma an chang zoia silkai thar an inngâk ngai a ni. Hi hin mihriam nun milui pai zita, nun dân thar fe mai hrang a nih ti an entir. Paula'n Krista iam chu Kristaa baptisma a chang angin a hril. Mi tukhom Krista iama Ama koptu'n chu an nun milui kha paiin, Krista nun le A ziaa khan a irvo tâk a ni. Iamtu khan süngrîl lama Krista chu a nei tâk sikin a pên lam tiang khom Krista nunzia chu a takpuma a irvo ngêt hrang a ni. Paula'n, 'Nin omdânhai khah Krista Thurchi Sa leh irhme bak ri se' . . . (Fil. 1:27) tiin a hril kha.

3:28 Juda le Jentail, suak le suak loi . . . Krista leh irzomin nin rêngin inkhat nin ni. Kristaa baptisma changa, Krista leh irzoma, Kristaa irvôna chu Juda le Jentail, suak le suak loi, pasal le nupang thiarthâkna om ta no nia, inpumkhat (ir-angzit) ei ni ta, tihna a ni. Juda laia hin chi le nam thiarthâkna hih sakhua le khotânga a sân a lênga. Juda Farisaihaiin zîng tianga chongchaina hla, "O, Pathian, Jentail-ah mani, suaka mani, nupanga mani ni ni siam no sikin lômthu ki hril," ti a ni. Paula'n hianga sakhua an fepui dân an hriat sikin, Krista iama baptisma changa hin nam tin irpumkhatna a om tiin a hril.

3:29 Khanchu Krista mi nin ni tâk sikin Abrahamama irchihai nin ni, Pathian thilpêk a inkung khah nin ihmu hrang a ni. 'Krista mi' ti hih Krista taksa ôn nin nih tihna a ni (cf. Joh. 15:5). Krista iamtuhai chu Ama mihai le A ta an nia, Abrahamama anga iamnaa Pathian thilpêk inkung hmutu an nih ti a târinlang a ni. Paula irnghatna le a irsongpuina tak chu Krista a ni. Irnêng le irvân kumtuang irchon luana bul chu Krista iamnaa khan a om (Rom. 9:6-8).

sintho an lei inhriat le an lei hmu tôk tâk sikin, irdonna hmangin a hrilfia pe tâk a ni.

3:6 Abrahamama'n chu Pathian a iama . . . a ni ta ti ang khan :

Hi irchâng chu Gen. 15:6 thu ata lâk a ni. Abrahamama hih nâi nei thei loiin a om laiin, Pathianin nâi tam tak la nei hrang ni nih ti thu a hrila. Kha thu khah Abrahamama'n a iam ngit sikin, 'Mi fel' tia inpuang a ni. Khasikin, Abrahamama chu iamnaa Pa a ichuk tâk a ni. Khaang khan Krista iamnaa khan felna le thiamchangna a om; hi thu hih Galatia mihai hin an inhriat infel theina hrangin Paula'n Abrahamama thurchi a ilâk a ni.

3:7 Abrahamama nâi dik takhai : Nâihai ti hih 'Irchihai' (Gal. 3:16; Heb. 2:16) tihna a ni. Abrahamama thurchi hih Jentailhai khomin an inhriat ta ti iam a om. Judahai lenvâng chu taksa dâna Abrahamama irchi ni chu a sân an irsongpui ngai (Joh. 8:33,39). Taksa lama Abrahamama irchihai chu ama irchi taktak ni thei zit mahai; Abrahamama anga Pathian iam ngittuhai vaih kha kêng ama irchihai an ni (cf. Rom. 4:11-25).

3:8 Lekha thu khan . . . a lei hril diam tâk a ni : Genesis 12:3 le 18:18-ah mi a ni. Pathianin Abrahamama kuanga thu a lei ihril diam tâk kha a ni. Hi irchânga hin Abrahamama anga iamna nei mi, mi fel tia inpuang angin Jentailhai laia khom an la om hrang thu a târinlang a ni. Abrahamama chu iamna diktak a nei sikin, Pathianin a kuang, "Nang-maa khan nam tin satvurin om an ti," a iti ang khan. Jisua Krista iam sikin Lungkhamnaa Saninhringna chu Jentailhai khomin an la ichang thei hrang thu a lei ihril diam tâk a ni. Abrahamama irchi ata hong suak (Krista) chu rammuala nam tin ta hrangin iamna sika thiamchanga la om hrang thu lei hrillôkna a ni. Kha hrillôkna khah Kristaa irkiptirin a om tâkzia a hril inlang.

3:9 Abrahamama . . . satvurna kha an idong tâk a ni : Abrahamama chu iamna nei indet mi a ni sikin, iamnaa Pa a ni. Kha a iamnaa khan 'Mi fel' tia inpuang khom a ni. Abrahamama'n iamna sika satvurna a dong angin, Kristaa iamna tak tak nei mihaiin satvurna an idong sa ngêt hrang a ni.

Hi irchâng hih Deut. 27:26-ah thu lâk a ni. “Hi dân thu pom indet loitu chu khosâltongin om ri se,” ti an ta, mipui murdi’n, ‘Amen’ an lei iti hrang a ni. Dân hnuaiia an om sika khosâltong ni mah. Dân hnuaiia om maia, Dân zôm irkip thei loihai chu khosâltongin an om ngêth hrang a nih tihna a ni. Tukhomin Dân zôm irkip thei mahaiia; khasikin, Dân zôm loihai hremna chu khosâltong angin hmang a ni. Dân inkhat a tho insualin chu a dang murdi khom a insual zit a ni. Khasikin, Dân thupêkhai zôm irkip loi murdi chu khosâltongna hnuaiia om an ni. Dân sinthoa thiamchang tuma zôm loi chu khosâltongna a nih tiin Paula’n a hril.

3:11 Dân zôm sikin . . . thiamchang zôi om mahai . . . ‘Iamna sika thiamchang khah hring an ti : Pathian makunga thiamchang hrangin tute’n Dân zôm irkip thei mahai (cf. Jak. 2:10f.). Pathian nuamlam anga Dân zôm irkip chu tute’n tho thei mahai. Dâna khan thiamchangna le saninhringna khom om mah. Khasikin, Pathianin mi tin ta hrangin saninhringna lampui a siana, kha khah ‘Iamna’ a ni.

Iamna sika thiamchang kha hring a ti :

Ziak danga chu, ‘**Mi felhai chu iamnain hring an ti,**’ ti a ni. Hi thu hih Heb. 2:4-a lâk a ni (cf. Rom. 1:17; Heb. 10:38). Pathian mithmua fel chu Kristaa iamna hih a ni. Mi fel (mi dik) nina chu iamna hih a poimo tak a ni. ‘Abrahama’n Pathian a iama; khan, kha a iamna khah a felnaa inkung (accounted or credited to him as ritheousness) a ni ang khan (3:6; Gen. 15:6).

3:12 Dânin chu, “Thupêk zôm zittu chu hring a ti,” ti a ni; iamna insîr sa mah : Mosia Dâna “Ki dân le ki roirêlhai chu nin izôm hrang a ni; kha thupêkhai zôm zittu chu hring a ti: Kei hi RENGPA chu ki ni,” (Lev. 18:5) tiin irziak a ni. Rengpa ipêk dân chu siat maka; khannisian, dân khah mi tukhomin a zôm irkip thei ngai no sikin saninhringna chang thei mah. Khasikin, Paula’n, “Hringna hranga thupêk chu ki hrangin thina a hong ni ta,” (Rom. 7:10) tiin ar ziak.

Dânin sintho a hrila, iamna thu insîr viat mah. Dân zôm sika saninhring ni tumhai khan Pathian iam mahai tihna a ni. Dân chu sintho lam a nia, iamna chu lunggrîla irpêkna a ni sikin ir-ang viat mah. Iamnaa

iamtuhai vaihin Pathian thil inkung khah pêk a nizia an langtir nuam a ni.

3:23 Iamna thu a hong tung mâka chu Dânin mi a khitphiara. Pathian ipêk Dân chu Krista thu a hong tung mâna ni enkoltu le Krista iam hranga lampui lei siamtu le kaihruaitu ang a ni (ch. 24). Kha Dân khah Pathian an hmu theina hrang enkoltu a ni (cf. I Kor. 4:15). Dânin Krista tiang a ni kaihruaiia (ch. 24), Pathian Thuthung khah insiat nêkin, an det (ch. 17) a ni a ti ang khan. Dân thupêkin tho hrang le tho loi hranghai a hrila, mihriamhai chu lam dika infetir a tum; khannisian, saninhringna chu om mah, Krista iamna vaih hin saninhring a om.

Dânin mi a khitphiar : Hitaka **khitphiar** omzia chu ‘Jail ina intângtir, zalênna om loi’ tihna a ni. Dânin chu khitphiarna a ni, iamna sika Krista chu ei zalênna a ni (5:13) en roh.

3:24 Iamna sika thiam ei chang . . . Dân chu Krista tianga kaihruaitu a ni. Hrangkhoh chonga Bible-ah khan, “Dân chu Krista tianga kaihruaitu” ti khah irchâng 25-ah a siaa. Khan, Sâp chonga Bible-ah chu irchâng 24-naa hin a chuang, khang khan a dik lam chu a ni.

Dân chu mihriam omdân tângpui en indikna a ni. Dâna khan thiamchangna ni siam thei maka, Krista iamna sika thiamchangna hranga nir chutu le ni kaihruaitu a ni. **Kaihruaitu** ti hih ‘nâite enkoltu / hruaitu’ ti ang a ni. Nâite enkoltu hin taksa le lunggrîl lama hong puihling ngei hranga sepna le nâipang a donsui inlian ang hin, Dân khan Krista iamnaa ei ngîr theina hranga a ni kaihruai a ni. Jisua Krista ei iam indet hnungin Dân kaihruaina khah innang ta mak mea, lungkhamna kaihruaina’n ei hong om tâk a ni.

3:25 Khannisianlân, iamna thu khah a hong tung tâk sikin kaihruaitu hnuaiia om ta mak me. Jisua Krista chu ei laia a zuang om tâka, Ama iamna chu ei thiamchangna le saninhringna a ni ta. Khasikin, Paula’n, “Atûn chu Krista Jisuaa omhai ta hrangin chu thiamno inchangtirna zel om ta ma,” a ti kha. Krista ei iam tâk hnungin, Dân, ni kaihruaitu le ni enkoltu hnuaiia om ni ta mak meh ti ei hmu. Krista sikin Pathian thil inkung dong theina le Ama irchon luatu ni theina ei nei tâk sikin, Dân kaihruaina hnuaiia om ni ta mak mea, zalênna dâna ei hong om tâk a ni.

3:26 Khanchu Krista Jisua nin iam sikin nin rêngin Pathian nâi-

Abrahama kuanga chi a inkung mâna hrang vaih a ni
 : Pathianin Abrahama kuanga chonginkungin chi (seed) a iti chu Jisua Krista a ni (cf. Gen. 22:17f.). Dân chu Jisua Krista rammuala a zuang suak mâna hmang hrang vaih a ni. Pathian Nâipa Jisua Krista a zuang suak tâka, Dân nêka sa le irkip tak a hong om tâk tihna a ni. Hitaka hin hun tôite sũa hmang hrang (temporary) a nizia, le chonginkunga iamna chu kumtuang hranga (permanent) a nizia a târinlang a ni.

3:20 Mi inkhat hrangin palai Pathian chu inkhat vaih a ni:
 Judahai ngaidâna chu Dân hih a roiinpui tak tak sikin Pathianin kha Dân a pêknaa khan Vântirkohai le Mosia-hai chu palai angin an sin niin an irngai. Khannisian, Paula'n Pathian thu'nkung hlu dong hrangin palai kher a nang ualin inhre mah. Pathianin Abrahama kuang lungkhamna thuthung, chonginkung a pêka khan mi dang palai hmang loiin ar hlan zel a ni. Palaihai hmang loa Pathian ngeiin satvurna chonginkung a ipêk chu a roiinpui tak tak a ni.

III. DÂN THILTUM (Gal. 3:21-29) :

Gal. 3:15-20-ah khan Dân le Thu'nkung chu a hril irkhia. Irchâng (21-29)-ah hin Dân thiltum chu a hril nôk tâk a ni.

3:21 Khaang khah ni sian, Pathian Thu'nkung hih Dân hin a irkal ma ni? Dân pêk Dân zôm sika thei ni a ti :
 Gal.3:15-20-ah khan Dân sika saninhring ni thei mah thu le Thu'nkung sika vaih saninhringna a om thei thu a hril tâka. Dân le Thu'nkung chu Pathian kuang ata dong an ni sikin, irkalna om mah. Khasikin, Paula'n, "Pathian Thu'nkung hih Dân hin a irkal ma ni? irkal mah!" tiin a hril. Dân hin Thu'nkung chu hnôl maka; khannisian, Dân sinthoa chu saninhringna om mah. Dânin felna le fel nona an langtira, mi siam insa thei mah sikin thiamno an changtir a ni.

3:22 Khannisianlân, Jisua Krista iam sika dong hrang thil inkung khah a iam murdi kuang pêk a ni. Jisua Krista iam sika vaih Pathian thil inkung chu iamtuahai murdi kuang pêk a ni thei, ti inlang infel hrangin itinrêng chu Pathianin Dân sika soal thuhnuai an omtir a ni. Pathianin mi murdi Dân thuhnuai a siaa hin an soal zit a nih ti an entira; kha Dân khah mi fel ta hranga siam ni maka, mi fel nohai ta hranga siam a ni. Hitaka hin Jisua

tiin ni thopa, thina ata Pathianin a kaithoi ti ni lungrîla ni iamin chu saninhringin om ni ti." Lungrîla iam chu thiaminchantir an nia. Bâia thop chu saninhringin an om sa ngai" (Rom. 10:9,10).

3:13 "Thinga inkhâi chu khosâltong an ni" : Thuthung Luia dân om chu, "Mi'n thina raka soal a thoa, that hranga thingrêla an inkhâiin, a ruak chu thinga khan zânkhovârin a iom hrang ni mah; kha nikhua ngêta khan an iphûm zel hrang a ni. Thinga inkhâi ta phot chu Pathian khosâl (God's Curse) tong a ni; Rengpa nin Pathianin lua hranga ram a ipêk nin ram chu nin porinchetir loina hrangin," (Deut. 21:22,23) tiin irziak a ni. Pathian hrilsiattu le mi soal tephai chu an that hnunga an ruak khah thinga an inkhâi ngai. Mi soal ruak thinga an inkhâi nasan chu a mualinphoi thei ang taka inlangtirna le mihai thil soal thônâ lama lei khapna a ni ual tak a ni. Khosâltong ruak chu mi mithmua thinga inkhâi mai khah sa ngai mah ti an irngai sik le ram porinchetirna (Deut. 21:23) anga irngai a ni sikin nisa tâk mân ngêta an phûm ngai a ni.

Krista khan ei ta hrangin khosâlna kha pêlin a ni sansuak tâk : Thuthung Lui dân mi soalhai khosâltongna thu ata lâkin Paula'n thing Kros-a Jisua Krista hêmbena chu fel takin a hrilfia tâka. Krista'n khosâl a hong tongzia chu Kros-a inkhâi thata a omna khan fel takin a târlang a ni. Khosâltongna le mualinphoina lian tak a ni sikin, ichiom tak a ni. Krista'n eini mi soalhai ta hrangin khosâlna pêlin a ni saninzôk tâk a ni. Dân khosâlna ata Krista'n ei tuang hrang murdi chu pêlin, khosâltonga thiin Kros-a inkhâi a nia, ei tuang tum khosâlna chu eini'n tong ta loiin, Ama thisenin a ni sansuak tâk a ni. Jisua chu a soalna sika khosâltong ni maka; lungthungna sika, a mihai soalna khah pêlin thing Kros-a inkhâi that a ni (cf. Isa. 53:1-12).

3:14 Pathianin Abrahama sat a vurna kha . . . Kristaa khan a zuang tung tâk . . . Pathianin Abrahama kuanga chong a lei inkung tâk khah Jisua Kristaa khan a hong irkip tâk a ni. Iamna sika Abrahama'n satvurna a hmu ang takin, Jisua iamtu Jentailhai khomin iamna sikin satvurna chu an hmu thei a nih ti hrilfiana a ni. Abraham kuanga satvurna chonginkung khah Judahaiin Juda nam an ni sik ringota

II. DÂN LE CHONGINKUNG (3:15-20) :

Hitaka Paula'n chonginkung a iti hih satvurna chonginkung (blessing of the promise) a ni; kha khah Abraham kuanga Pathian chonginkung, ama rengata rammuala nam tin la dong hranga pêk a inkung khah a ni (Gen. 12:3; 22:17,18). Gal. 3:15-20-a hin Paula'n chonginkung le Dân chu a hril irkhia, Dân nêkin chonginkung chu a masa'n a roiinpui ual a ni.

3:15 Urênghaio, . . . mihriam tho dân . . . mihriam thuthung . . . bôk khom bôk ngai mahai : Paula'n, Pathian Thu hrilfia hrangin mihriam nun le omdân hih chongirkhekin a hmang ngaia. Mihai inhriat fel theina hrangin mihriam laia thuthung dân a hril pe a ni.

Mihriam thuthung : Mihriamin thuthung an siam indet hnungin, nuam nuama khoi thei le bôk thei ni ngai mah. Khaang khan Pathian Lungkhamna Thuthung chu a det tak tak a ni sikin, inchâng thei le bôk sa thei ni ngai mah. Abraham kuanga Pathian thuthung det tak chu a hong ipuihling ngêt hrang a nih ti a târinlangna a ni.

3:16 Abraham le ar chihai kuang vaih a ni Pathianin Thu a inkung kha : Thuthung Luia dâna khan Pathianin Abraham kuang chonginkungna neia thuthung khah Abraham ta hrang le ar chihai ta hrang vaih a ni (cf. Gen. 12:2-7; 13:14-17; 15:1,5,18; 24:7). Thuthung Luia dâna irziak ang tak hin Paula chongbâi chu ni mah. Khannisian, Paula hin Kristaa Pathian chonginkung khah a hong irkiptir tâk a nih ti inlangtir a itum a ni.

“Irchihai,” ti loiin mi inkhat hrilna angin, “Chi” a iti a ni; kha mi khah Krista hih a ni : ‘Irchi’ ti hih Grik chongin *sperma* ti a ni. ‘Sperma’ chu mi inkhat ar kôk theia, mi inkhat nêka tam khom ar kôk thei (cf. Rom. 4:16-18; 9:6-8; I Kor. 12:12-24). Hitaka ‘Irchi’ ti chu mi inkhat vaih ar kôka, kha khah **Krista** a ni. Abraham chu mi tam tak pa ni hranga Pathianin sat a vurna chu iamna sika a ni. Ama kuanga Pathian thuthung a isiam khah Jisua Krista iam sika, mi tin (Juda nam le Jentail namhai) chu Pathian makunga thiamchangna le saninhringna an chang hrang a ni, tihna a ni.

3:17 Kum irzaminli le kum sômthum zoia Dân lei om tâk :

Abraham kuanga Pathian thuthung chu siam indet a ni tâka. Kha

a ni. Israelhai chu Aigupta rama kum 430 sala an intânga, sansuak an ni hnungin Mosia hmangin Pathianin Sinai tânga Dân chu a pêka. Kha Dân khan Pathian thuthung le iamna thu insiat maka; Krista iamna hranga irchutirtu a lei ni. Kha Dân murdi khah Kristaa khan a tung irkip zit tâk a ni (Exod.12:40; Gen. 15:13; Tir. 7:6) hmu thei a ni.

3:18 Dân zôm sika irchon luatu . . . irchon luatu hrang a ipêk tâk a ni : Dân zôm sika irchon luatu ni thei sian Pathian thu'nkung sika ni no ni; Pathianin a thuthung sika irchon luah thei hrangin Abraham kuang a lei inkung daih tâk a ni (cf. Rom. 4:13,14) en roh. Iamna sikin Abraham khomin irchon luah hrang chu a la idong thei a ni. Abraham huna khan Dân chu pêk la ni maka, iamna sikin Abraham'a irchon luah hrang chu a dong thei a ni. Abraham chu Dân sika ni loiin, a iamna sikin hnuai Kanaan ram chu a dong tâka; khaang khan eini iamtuhai khomin Krista iamnaa khan vân Kanaan ram chu dong thei a ni (Heb. 11:8-10; 17-19).

3:19 Khaang khah ni sian, Dân hih itho sika mo pêk a ini?

Itho sika Dân hih a iom mo? tihna a ni. Mosia Dân khan imo a itho ti inhriat infel a nang :

- i) Dân khan thiaminchantir nêkin, thiam loi an changtir (Rom. 3:12; 5:20). Pathian chonginkungna chu a hong tung irkip mân porinchenahai sikin bôk sa'n a om.
- ii) Zoro sôtloi ta hrangin Dân chu a oma - (Gal. 3:10). Dân chu irkaihruai- na anga hmang a ni.
- iii) Dân chu vântirkohai hmanga palai kuta rêl a ni (Tir. 7:53). Dân zôm sika ni loa, iamna sika saninhringna ni theina lampui Pathianin a isiam tâk a ni'n teh Dân om khah imo a nangna om? tihna a ni.

Tho'nsualna hi . . . inlang hranga . . . Sual chu Adam tho'nsual ata a oma. Khasikin, Paula'n, “Dân a om mân khomin rammuala soal a om ta; khannisian, Dân a om no sikin soal khah suala ibe ni mah,” (Rom. 5:13) a tia. Dân chu soal ni maka, soal nin hriattirtu a ni. Paula'n, “Dân chu soal ma ni? Ni make! Aniachu, Dânin nin hriattir no sian soal hi inhre no ning, Dân khan, ‘Irzuk no ro,’ ti no sian, irzukna hih ki inhriat loi hrang pial a ni,” (Rom. 7:7) a ti. Hi irchângna hin thuthung (chonginkung) om hnunga khom tho'nsualna inlang hrangin Dân chu Mosia hmanga Pathianin a pêk a nih ti a hril.